

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Факультет №2
Кафедра тактико-спеціальної підготовки**

В. Є. РОМАШЕНКО

ОСОБИСТА БЕЗПЕКА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Навчальний посібник

Частина 1

Маріуполь 2021

УДК 351.741-051

Рекомендовано до друку Вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ (протокол № __ від __ вересня 2021 р.)

Рецензенти

ПАСТЕРНАК О. М. – кандидат хімічних наук, доцент, доцент кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища Маріупольського державного університету;

СВИСТУНОВ Є. В. – т.в.о. начальника УКЗ ГУНП в Донецькій області, підполковник поліції.

Ромашенко В. Є. Особиста безпека поліцейського: навчальний посібник. Маріуполь : ДонДУВС України, 2021. 119 с.

У виданні запропоновано навчальний матеріал з дисципліни «Особиста безпека поліцейського». Подано теоретичний матеріал, основні поняття, ключові слова та контрольні запитання до кожної теми, список навчальної літератури, рекомендованої для опрацювання здобувачами та здобувачками освіти.

Видання розраховано на здобувачів і здобувачок вищої освіти, викладачів, науковців.

© Донецький державний університет
внутрішніх справ, 2021
©Ромашенко В. Є., 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
ТЕМА 1. ВСТУП ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОСОБИСТА БЕЗПЕКА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО». ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ.....	8
1.1. Поняття «Особистої безпеки» та негативні наслідки, яких зазнають працівники Національної поліції при виконанні службових обов’язків.....	8
1.2. Професійна захищеність працівника Національної поліції.....	10
1.3. Основні форми забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції.....	13
1.4. Основні поняття та визначення безпеки життєдіяльності. Небезпека, безпека. Глобальні проблеми людства.....	14
Контрольні запитання.....	24
Рекомендована література з теми	25
ТЕМА 2. БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ.....	27
2.1. Безпека в системі «людина – середовище».....	27
2.2. Рівні надзвичайних ситуацій та їх характеристика.....	32
2.3. Основні заходи та принципи щодо забезпечення захисту населення в надзвичайних ситуаціях.....	33
Контрольні запитання.....	38
Рекомендована література	39
ТЕМА 3. ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ ТА ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ В ПІДРОЗДІЛАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ	41
3.1. Законодавче забезпечення охорони праці та особистої безпеки в підрозділах Національної поліції.....	41
3.2. Загальні засади проходження служби в поліції та гарантії професійної діяльності поліцейського.....	54

3.3. Професійна захищеність працівників Національної поліції.....	60
3.4. Навчання та інструктажі з питань охорони праці та забезпечення особистої безпеки.....	63
Контрольні запитання.....	68
Рекомендована література з теми.....	68
ТЕМА 4. ПОЖЕЖНА БЕЗПЕКА. ПЕРВИННІ ЗАСОБИ ПОЖЕЖОГАСІННЯ.....	70
4.1. Основні поняття та визначення пожежної безпеки.....	70
4.2. Пожежна безпека та пожежна профілактика в підрозділах поліції.....	74
4.3. Дії працівників Національної поліції на випадок пожежі та надання першої допомоги потерпілим.....	78
Контрольні запитання.....	80
Рекомендована література з теми.....	80
ТЕМА 5. ЕЛЕКТРОБЕЗПЕКА В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ.....	83
5.1. Основні визначення та актуальність проблеми електробезпеки.....	83
5.2. Види електротравм.....	86
5.3. небезпеки електричного струму.....	87
5.4. Електробезпека в виробничих приміщеннях.....	96
5.5. Статична електрика.....	97
5.6. Дії працівників підрозділів Національної поліції при загрозі впливу електроструму на людину.....	102
5.7. Безпека працівників Національної поліції при роботі з електронно-обчислювальними машинами (ЕОМ).....	103
Контрольні запитання.....	104
Рекомендована література з теми... ..	105
ГЛОСАРІЙ.....	107
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	118

ВСТУП

Національні інтереси України зобов'язують вирішувати проблеми безпеки працівників поліції на професійній основі. Українська держава закріпила в своїй Конституції (ст.1) положення про те, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Для ефективної реалізації цього положення необхідно нарощувати людський потенціал у державі, який в достатньому обсязі мав би необхідні знання в галузі особистої безпеки з умовою належного застосування їх у практичній діяльності. На особливу увагу заслуговують проблеми забезпечення особистої безпеки працівників правоохоронних органів, зокрема Національної поліції. Співробітники цих органів виконують важливі функції держави щодо охорони прав і свобод людини і громадянина.

В загальному розумінні, особиста безпека та її значення у службовій діяльності працівників, правове забезпечення та правові гарантії співробітників, елементи їх професійної та психологічної підготовки розглядаються як важливий фактор безпечної професійної діяльності.

Співробітники Національної поліції України служать суспільству, забезпечуючи захист прав і свобод людини, борючись зі злочинністю та підтримуючи громадську безпеку і порядок. Саме знання особливостей безпеки особового складу під час виконання службових обов'язків, вміння правильно діяти в нестандартних надзвичайних ситуаціях є провідною компетенцією поліцейського.

Одним з шляхів вирішення проблем безпеки життєдіяльності людини є формування нового мислення, що спрямоване на зміну підходів щодо визначення мети, шляхів і методів розвитку цивілізації як необхідного чинника виживання людства. Освіта та виховання у сфері безпеки життєдіяльності мають забезпечити формування цілісного знання і

мислення, необхідних для прийняття обґрунтованих рішень на рівні людини, сім'ї, суспільства, держави.

Навчальний посібник розроблено відповідно до змісту навчальної дисципліни «Особиста безпека поліцейського», викладання якої передбачено навчальним планом підготовки бакалаврів за спеціальностями 081 «Право» та 262 «Правоохоронна діяльність».

Метою викладання дисципліни «Особиста безпека поліцейського» є набуття здобувачами/здобувачками компетенцій, знань, умінь і навичок для здійснення професійної діяльності за спеціальністю з урахуванням основних чинників, що сприяють настанню негативних наслідків, яких зазнають поліцейські при виконанні службових обов'язків, а також надання знань, умінь, здатностей (компетенцію) для здійснення ефективної професійної діяльності шляхом забезпечення оптимального управління охороною праці в установах (підрозділах Національної поліції, об'єктах господарської, економічної та науково-освітньої діяльності), формування у здобувачів/здобувачок вищої освіти (ЗВО) відповідальності за особисту та колективну безпеку і усвідомлення необхідності обов'язкового виконання в повному обсязі всіх заходів гарантування безпеки праці на робочих місцях та в службовій діяльності.

Завдання засвоєння дисципліни: навчитися ідентифікувати потенційні небезпеки, тобто розпізнавати їх вид, визначати просторові та часові координати, величину та імовірність їх прояву; визначати небезпечні, шкідливі та вражаючі фактори, що породжуються джерелами цих небезпек; планувати заходи щодо створення здорових і безпечних умов життя та діяльності у системі «людина – життєве середовище»; набуття здобувачами/здобувачками вищої освіти знань, умінь та навичок ефективно вирішувати завдання професійної діяльності з обов'язковим урахуванням вимог безпеки охорони праці та гарантування збереження життя, здоров'я та працездатності; формування основ тактичних та

психологічних прийомів забезпечення особистої безпеки особового складу Національної поліції у професійній діяльності за різних обставин; запобігати виникненню надзвичайних ситуацій, а в разі їх виникнення, приймати адекватні рішення та виконувати дії, спрямовані на їх ліквідацію; використовувати у своїй практичній діяльності громадсько-політичні, соціально-економічні, правові, технічні, природоохоронні, медико-профілактичні та освітньо-виховні заходи, спрямовані на забезпечення здорових і безпечних умов існування людини в сучасному навколишньому середовищі; набуття здобувачами/здобувачками знань, умінь і здатностей (компетентностей) ефективно вирішувати завдання професійної діяльності з обов'язковим урахуванням вимог охорони праці та гарантуванням збереження життя, здоров'я та працездатності працівників у різних сферах професійної діяльності.

ТЕМА 1.

ВСТУП ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОСОБИСТА БЕЗПЕКА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО». ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Основні поняття і ключові слова: безпека, небезпека, особиста безпека поліцейського, службові обов'язки, небезпечна ситуація, екстремальна ситуація.

1.1. Поняття «Особистої безпеки» та негативні наслідки, яких зазнають працівники Національної поліції при виконанні службових обов'язків

Проблема забезпечення безпеки діяльності працівників Національної поліції останнім часом стала однією з основних проблем, яка вимагає постійного аналізу, вивчення та удосконалення. Поліцейські не завжди мають належну фізичну, правову, психологічну, теоретичну та практичну підготовку. Не всі вони вміють орієнтуватися у складній обстановці чи здатні прийняти правильне рішення в екстремальних ситуаціях і спроможні протидіяти злочинцям у різних ситуаціях, що в кінцевому результаті призводить до небажаних наслідків

Гарантування виконання основних обов'язків та прав поліцейських може бути тільки при забезпечення їх особистої безпеки. Травмований, поранений, хворий поліцейський не здатний виконувати поставлені перед ним задачі, піддає підвищеному ризику громадян, об'єкти народного господарства та навколишнє середовище.

Особиста безпека – це система організаційно-правових, тактико-психологічних, фізичних заходів, які дозволяють забезпечити збереження життя та здоров'я працівників Національної поліції і підтримати високий рівень ефективності їх професійних дій.

Негативні наслідки, яких зазнають поліцейські, є, як правило, результатом їх:

- невміння вірно оцінювати обстановку й ефективно діяти у ситуаціях, коли злочинці погрожують їх життю або здоров'ю;
- незнання підстав й умов застосування табельної зброї і, як наслідок, страху застосувати її на ураження у випадках, дозволених законом (ст. 43, 44, 45, 46 Закону України «Про Національну поліцію»);
- слабка фізична підготовка й відсутність навичок володіння прийомами рукопашного бою;
- неналежне забезпечення табельною зброєю і спеціальними засобами активної оборони та нападу.

Визначальними чинниками особистої безпеки працівника Національної поліції є професійна захищеність його особи та професійно-психологічна готовність до дій у небезпечних ситуаціях.

Велике значення для правового захисту при виконанні службово-професійних завдань співробітників Національної поліції має закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» який передбачає систему заходів по забезпеченню виконання покладених на них обов'язків і реалізації наданих прав, а також від посягань на життя, здоров'я, житло і майно зазначених осіб та їх близьких родичів у зв'язку з службовою діяльністю цих працівників. Цим законом передбачені спеціальні заходи забезпечення безпеки: особиста охорона, охорона житла і майна; надання зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; встановлення телефону за місцем проживання; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; тимчасове розміщення у місцях, що забезпечують безпеку; забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту; переведення на іншу роботу, направлення на

навчання, заміна документів, зміна зовнішності, переселення в інше місце проживання.

1.2. Професійна захищеність працівника Національної поліції

Професійна захищеність поліцейського передбачає:

- відповідність правової та нормативної бази об'єктивним умовам та завданням оперативно-службової діяльності (ОСД);

- забезпеченість організаційно-управлінськими заходами згідно з чинним законодавством;

- професійність і високий кваліфікаційний рівень та можливість подальшого удосконалення професійної майстерності працівника;

- наявність необхідних матеріально-технічних засобів для ефективного вирішення оперативно-службових завдань (зброї, транспорту, індивідуальних засобів безпеки, тощо);

- можливість задоволення матеріальних потреб працівника та членів його сім'ї;

- наявність соціальних гарантій працівника Національної поліції (відповідні побутові умови для праці та відпочинку, медичне обслуговування, соціальне страхування тощо) та формування позитивного іміджу професії;

- високі фізичні якості та вміння застосовувати заходи протидії злочинним зазіханням на життя і здоров'я;

- психологічна готовність до дій у складних та екстремальних умовах;

- високі моральні якості, наявність позитивного морально-психологічного клімату та безконфліктних службово-особистісних взаємин у колективі.

Якщо розглядати безпеку працівника Національної поліції з державних позицій і як його особисту відповідальність, можна визначити два блоки, від яких залежить ця безпека:

1. *Організаційно-правовий блок* – це комплекс об'єктивних передумов для ефективного і безпечного здійснення професійної діяльності працівниками органів внутрішніх справ, суб'єктами якого є відповідні державні інституції (Кабмін, МВС України та ін.), які через правові, економічні, матеріально-технічні та інші засоби, надані їм державою, здійснюють захист Національної поліції як системи в цілому, а також її конкретних працівників. Суб'єктами цього блоку виступають також керівники підрозділів Національної поліції, які для ефективного вирішення питань особистої безпеки працівників повинні:

- аналізувати організаційно-правові та соціально-економічні умови здійснення правоохоронної діяльності і чинники, що визначають реальний рівень професійного ризику;

- вносити пропозиції у відповідні державні структури, приймати спеціальні рішення та мобілізувати наявні економічні і матеріально-технічні ресурси щодо підвищення рівня захищеності і безпеки працівників, забезпечувати впровадження науково-практичних розробок із зазначеної проблеми;

- через засоби масової інформації, громадські і приватні організації формувати у населення позитивне ставлення до працівників Національної поліції;

- організувати та контролювати якість навчання працівників стратегії, тактики, засобам забезпечення особистої бойової, службової і професійно-психологічної підготовки.

2. *Мотиваційно-особистісний блок* – це комплекс суб'єктивних передумов, необхідних для ефективного і безпечного здійснення

професійної діяльності. Суб'єктами цього блоку є працівники Національної поліції, які для забезпечення особистої безпеки повинні:

- знати і неухильно виконувати відповідні законодавчі та нормативні акти, директивні вказівки МВС, що стосуються їх діяльності;

- володіти основними тактико-операційними та психологічними прийомами, творчо збагачувати стратегію, тактику і засоби особистої безпеки та безпеки колег у різноманітних ситуаціях професійної діяльності;

- вміти аналізувати, узагальнювати і використовувати досвід безпечної поведінки колег по роботі та інших працівників в екстремальних умовах оперативно-службової діяльності.

Працівник має усвідомлювати, що будь-які організаційно-правові, управлінські та інші заходи не можуть бути ефективними без усвідомлення і цілеспрямованих зусиль його із забезпечення особистої безпеки.

Передусім, це діяльність з підвищення свого професійного рівня, вдосконалення засобів і прийомів забезпечення особистої безпеки, формування готовності до їх реалізації у ході вирішення професійних завдань.

Отже, поліцейський має усвідомлювати, що будь-які організаційно-правові, управлінські та інші заходи не можуть бути ефективними без усвідомлення і цілеспрямованих зусиль його із забезпечення особистої безпеки.

Передусім, це діяльність з підвищення свого професійного рівня, вдосконалення засобів і прийомів забезпечення особистої безпеки, формування готовності до їх реалізації у ході вирішення професійних завдань.

1.3. Основні форми забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції

Основними формами забезпечення особистої безпеки працівника Національної поліції є:

- *спеціально-тактична* – навчання працівників основам професійної діяльності, майстерному володінню зброєю, спеціальними засобами і засобами зв'язку та індивідуального захисту, формування у них готовності до застосування зброї й засобів активної оборони в екстремальних ситуаціях;

- *педагогічна* – індивідуальні бесіди, наставництво, аналіз виконання оперативно-службових завдань з позиції дотримання особистої безпеки; навчання оперативно-тактичним і психологічним прийомам безпечної поведінки у різноманітних обставинах оперативно-службової діяльності;

- *психологічна* – вивчення індивідуально-психологічних особливостей працівників і прогнозування їх поведінки в екстремальних ситуаціях; формування у них психологічних якостей, їх корекція з метою дотримання заходів особистої безпеки.

При проведенні психологічної підготовки слід звертати увагу на характерні причини загибелі та поранень працівників, які залежали особисто від них (втрата пильності, погане володіння зброєю, переоцінка своїх можливостей, невміння контролювати себе й інших людей, невідповідність до екстремальних ситуацій тощо).

Працівників доцільно навчити найпростішим прийомам психологічної саморегуляції (здатність контролювати свої дії, дії оточуючих, ситуацію взагалі, контролювати свої емоції тощо)

Отже, категорія «механізм забезпечення безпеки правоохоронних органів та особистої безпеки їхніх співробітників» зосереджує увагу на динамічних взаємозв'язках між основними умовами, передумовами, практичними способами й засобами реалізації права на безпеку

правоохоронних органів та їхніх співробітників, а також на його похідні елементи.

Будь-які дії поліцейського, що ґрунтуються на законі, мають бути не лише правильними, а й ефективними. Тому обрання будь-яких дій залежить не тільки від оперативної обстановки, що склалася, умов, місця, часу, а і їхнього професійного рівня.

1.4. Основні поняття та визначення безпеки життєдіяльності. Небезпека, безпека. Глобальні проблеми людства.

Людина постійно взаємодіє з навколишнім середовищем, перетворює це середовище, а воно, у свою чергу, впливає на життєдіяльність самої людини. Тобто взаємодія людини із середовищем, що її оточує, відбувається при наявності прямих і зворотних зв'язків.

Результат взаємодії людини з навколишнім середовищем може змінюватися в широких межах: від позитивного до катастрофічного, що супроводжується загибеллю людей і руйнуванням компонентів середовища. Негативні впливи, які виникають раптово, періодично або постійно діють у системі «людина – життєве середовище» і визначаються як дія небезпек.

Небезпека – це центральне поняття безпеки життєдіяльності і являє собою явища, процеси, об'єкти, властивості, які здатні за певних умов завдати шкоди здоров'ю чи життю людини як прямо, так і згодом. Життєвий досвід людини показує, що шкоду людині може нанести будь-яка діяльність: робота на виробництві (трудова діяльність), різні види відпочинку, розваги та навіть діяльність, пов'язана з навчанням.

Небезпека – це явище або вплив на людину несприятливих або навіть несумісних із життям факторів.

Небезпека зберігає всі системи, які мають енергію, хімічні або біологічні активні компоненти, а також характеристики, які не відповідають умовам життєдіяльності людини.

Усяка діяльність людини є потенційно небезпечною. *Потенційна небезпека* – це така небезпека, яка має неявний характер і проявляється в умовах, які важко передбачити. Потенційна небезпека може реалізуватися у формі хвороб або травм. Але наявність потенційної небезпеки не завжди супроводжується її негативним впливом на людину. Для реалізації негативного впливу небезпеки необхідне виконання трьох умов: небезпека реально існує і діє; людина знаходиться в зоні дії небезпеки; людина не має достатньо ефективних засобів захисту.

Умови, за якими небезпека може реалізуватися в подію, називаються *небезпечною ситуацією*.

Ситуацію, за якої проявляється велика можливість виникнення нещасного випадку, прийнято називати небезпечною або аварійною, а коли загинули люди – катастрофічною.

Катастрофа (грец.) – переверот, знищення, загибель, випадкове горе, дія якого може продовжуватися в напрямі, що визначається дією, яка відбулася.

Аварія – це випадковий вихід з ладу машин, кораблів, літаків, їх пошкодження, руйнація, нещасний випадок, велика невдача.

Крім небезпечних ситуацій, існують і екстремальні.

Екстремальною називають ситуацію в процесі діяльності, коли у людини психофізіологічне навантаження досягає якої-небудь межі, при якій вона може втратити здатність до раціональних вчинків і діяти відповідно до обставин, які виникли.

В екстремальних ситуаціях людина може опинитися у різносторонніх сферах діяльності: на виробництві, вулиці, у побуті або на відпочинку.

Отже, можна зробити висновок, що *безпека життєдіяльності* – це стан оточуючого людину середовища, при якому виключається можливість порушення організму в процесі різноманітної предметної діяльності.

Перелік назв, термінів можливих небезпек, тобто номенклатура небезпек, нараховує понад 150 найменувань і при цьому не вважається за повну. В окремих випадках складається номенклатура небезпек для окремих об'єктів (підприємств, цехів, професій, місць праці та інше).

Джерелами (носіями небезпек) є природні процеси і явища, техногенне середовище та людські дії. Небезпеки існують у просторі й часі та реалізуються у вигляді потоків енергії, речовини та інформації. При ідентифікації небезпек, тобто при знаходженні типу небезпеки та встановленні її характеристик, необхідно виходити з принципу «все впливає на все», тобто джерелом небезпеки може бути все живе й неживе, а підлягати небезпеці також може все живе й неживе. Ідентифікація необхідна для розробки заходів щодо запобігання небезпекам або вже ліквідації наслідків.

Класифікація та систематизація явищ, процесів, об'єктів, які здатні завдати шкоду людині (таксономія небезпек), повністю не розроблена. Прикладом таксономії небезпек може бути такий поділ:

- за походженням (природна, техногенна, екологічна);
- за локалізацією (космос, атмосфера, літосфера, гідросфера);
- за наслідками (захворювання, травми, загибель, пожежі);
- за шкодою (соціальна, технічна, екологічна);
- за сферою прояву (побутова, виробнича, спортивна, дорожньо-транспортна).

Найбільш вдалою класифікацією небезпек є класифікація за джерелами походження, згідно з якою всі небезпеки поділяються на 4 групи: природні, техногенні, соціально-політичні та комбіновані. Подібна

класифікація прийнята і в державних стандартах при визначенні надзвичайних ситуацій.

Перші три класифікації належать до елементів життєвого середовища, яке оточує людину, – природного, техногенного та соціального. До четвертої групи належать природно-техногенні, природно-соціальні та соціально-техногенні небезпеки, джерелами яких є комбінація різних елементів життєвого середовища.

Природні джерела небезпеки – це природні об'єкти, явища природи та стихійні лиха, які можуть спричинити шкоду людині або ж становлять загрозу для життя чи здоров'я людини (землетруси, зсуви, селі, вулкани, повені, снігові лавини, шторми, урагани, зливи, град, тумани, ожеледі, блискавки, астероїди, сонячне та космічне випромінювання, небезпечні тварини, рослини, риби, комахи, гриби, бактерії, віруси, заразні хвороби).

Техногенні небезпеки – це небезпеки, пов'язані з використанням транспортних засобів, з експлуатацією підйимально-транспортного обладнання, з використанням горючих легкозаймистих і вибухонебезпечних речовин та матеріалів, процесів, що відбуваються при підвищених температурі й тиску, електричної енергії, хімічних речовин, різних видів випромінювання (іонізуючого, електромагнітного, віброакустичного). Джерелами техногенних небезпек є відповідні об'єкти, що породжують їх.

Соціальні небезпеки – це небезпеки, викликані низьким духовним та культурним рівнем (бродяжництво, проституція, пияцтво, алкоголізм, тютюнопаління). Джерелами цих небезпек є незадовільний матеріальний стан, погані умови проживання, страйки, повстання, конфліктні ситуації на міжнаціональному, етнічному, расовому чи релігійному ґрунті.

Джерелами політичних небезпек є конфлікти на міжнаціональному та міждержавному рівні, духовне гноблення, політичний тероризм, ідеологічні, міжпартійні та збройні конфлікти, війни.

Найбільшу кількість становлять *комбіновані небезпеки* – природно-техногенні, природно-соціальні та соціально-техногенні.

Природно-техногенні небезпеки: смог, кислотні дощі, пилові бурі, ерозія ґрунтів, зменшення родючості ґрунтів, виникнення пустель, зсуви, селі, землетруси та інші тектонічні явища, які спонукала людська діяльність.

Природно-соціальні небезпеки: наркоманія, епідемія інфекційних захворювань, венеричні захворювання, СНІД.

Соціально-техногенні небезпеки: професійна захворюваність, професійний травматизм, психічні відхилення та захворювання, викликані виробничою діяльністю, масові психічні відхилення та захворювання, викликані впливом на свідомість і підсвідомість засобами масової інформації та спеціальними технічними засобами, токсикоманія.

Можливість реалізації небезпеки і ступінь несприятливого впливу її на людину залежить від відповідних факторів.

Фактор (лат. factor – діючий, що вчиняє) – причина, рушійна сила будь-якого процесу, яка визначає його характер або окремі риси.

У виробничій сфері фактори поділяються на вражаючі, небезпечні та шкідливі.

Вражаючі фактори можуть призвести до загибелі людини.

Небезпечні фактори викликають в окремих випадках травми чи раптове погіршення здоров'я (головний біль, погіршення зору, слуху, зміни психологічного та фізичного стану).

Шкідливі фактори можуть спричинити захворювання чи зниження працездатності людини як у явній, так і прихованій формах. Розподіл факторів на вражаючі, небезпечні та шкідливі – досить умовний.

Один і той же фактор може спричинити загибель людини, захворювання, чи не завдати ніякої шкоди завдяки її силі, здатності організму до протидії.

За характером та природою дії всі небезпечні та шкідливі фактори згідно ГОСТ 12.0.002-80 поділяють на 4 групи: фізичні, хімічні, біологічні та психофізіологічні.

До фізичних факторів належать: підвищені або понижені: температура, вологість, атмосферний тиск; підвищена швидкість руху повітря; недостатня освітленість; машини, механізми або їх елементи, що рухаються або обертаються; конструкції, що руйнуються; елементи середовища, нагріті до високих температур; устаткування, що має підвищений тиск або розрідження; підвищені рівні електромагнітного, іонізуючого та акустичного випромінювання; підвищений рівень статичної електрики; підвищений рівень електричної напруги; перебування на висоті; невагомість і ряд інших.

Хімічні фактори – це хімічні елементи, речовини та сполуки, які перебувають у різному агрегатному стані (твердому, рідкому та газоподібному) і поділяються залежно від шляхів проникнення та характеру дії на організм людини. Існують три шляхи проникнення хімічних речовин в людський організм через: 1) органи дихання, 2) шлунково-кишковий тракт, 3) шкіряні покриви та слизові оболонки. За характером дії виділяють токсичні, подразнюючі, задушливі, сенсibiliзуючі, канцерогенні, мутагенні речовини та такі, що впливають на репродуктивну функцію.

Біологічні фактори поділяються на макроорганізми (рослини та тварини) і мікроорганізми (бактерії, віруси, спірохети, грибки, простіші).

До психофізіологічних факторів належать фізичні (статичні та динамічні) і нервово-психічні перенавантаження (емоційні, аналізаторів, монотонність праці).

Результатом прояву небезпеки є нещасні випадки, аварії, катастрофи, які можуть супроводжуватися смертельними випадками, зменшенням тривалості життя, шкодою для здоров'я, навколишнього середовища,

дезорганізуючим впливом на суспільство або життєдіяльність окремих людей. Наслідки або ж кількісна оцінка збитків, заподіяних небезпекою, залежить від багатьох чинників, наприклад, від кількості людей, що знаходились у небезпечній зоні, кількості та якості матеріальних (у тому числі й природних) цінностей, що знаходились у цій зоні, природних ресурсів. Результати цих наслідків визначають як шкоду. Кожний окремий вид шкоди має своє кількісне вираження. Наприклад, кількість загиблих, кількість поранених, площа зараженої території, площа лісу, що вигоріла, вартість зруйнованих споруд тощо. Найбільш універсальний кількісний засіб визначення шкоди – це вартісний, тобто визначення шкоди у грошовому еквіваленті.

Другою кількісною характеристикою безпеки є квантифікація небезпек, яка визначає ступінь безпеки або ризик.

Ризик – це кількісна характеристика оцінки ступеня безпеки. Ризик є критерієм реалізації безпеки. Нескінченно малий (“нульовий”) ризик свідчить про відсутність реальної безпеки в системі, і навпаки: чим вищий ризик, тим вища реальність впливу безпеки.

Величина ризику визначається як відношення кількості подій з небажаними наслідками до максимально можливого їх числа за конкретний період часу.

Наведена формула дозволяє розрахувати величину загального та групового ризику. При оцінці загального ризику величина N визначає максимальну кількість усіх подій, а при оцінці групового ризику – максимальну кількість подій у конкретній групі.

Характерним прикладом визначення загального ризику може служити розрахунок числового значення загального ризику побутового травматизму зі смертельними наслідками. Відповідно до статистичних даних, за 1998 рік в Україні загинуло у побутовій сфері 68,2 тис. осіб. Наразись на смертельну небезпеку в побуті практично міг кожен із

загального числа громадян, що проживали в Україні на цей період, тобто $N = 50\,000\,000$ осіб. Тоді числове значення загального ризику смертельних випадків у побутовій сфері в 1998 році складатиме:

$$R = 68\,200 / 50\,000\,000 = 0,001\,362 = 1\,362 \times 10^{-6}.$$

Це означає, що з кожного мільйона громадян, які проживали в Україні, у побутовій сфері загинуло у 1998 році 1 362 осіб.

Сучасні вчені висувають концепцію прийняттого ризику, суть якої полягає у напрямі до такої безпеки, яку суспільство може прийняти (дозволити) у даний період часу. Нині з'ясувалося, що не можна досягти абсолютної безпеки; суспільство може собі дозволити лише економічно виправданий рівень безпеки.

Забезпечити нульовий ризик неможливо. Набула поширення концепція прийнятого ризику, тобто такий ризик суспільство може прийняти (дозволити) у даний час і котрий може бути економічно виправданий. Прийнятий ризик вміщує технічні, економічні, соціальні та політичні аспекти, являючи собою компроміс між рівнем безпеки та можливостями її досягнення.

У деяких країнах, наприклад, у Голландії, рівні прийнятого ризику встановлені у законодавчому порядку.

Основним питанням безпеки життєдіяльності є питання підвищення рівня безпеки, тобто зниження імовірності ризику до припустимого рівня.

Це можливо досягти кількома шляхами:

- повна або часткова відмова від робіт, операцій та систем, які мають високий ступінь небезпеки;
- заміна небезпечних операцій іншими, менш небезпечними;
- удосконалення технічних систем та об'єктів;
- розробка та використання спеціальних засобів захисту;

- заходи організаційно-управлінського характеру, в тому числі контроль за рівнем безпеки, навчання людей з питань безпеки, стимулювання безпечної роботи та поведінки;

- ліквідація наслідків аварій та катастроф з наступним їх аналізом.

Як правило, для підвищення рівня безпеки завжди використовується комплекс цих заходів та засобів. Для того щоб надати перевагу конкретним засобам та заходам або певному їх комплексу, порівнюють витрати на ці заходи та засоби і рівень зменшення шкоди, який очікується в результаті їх запровадження. Такий підхід до зменшення ризику небезпеки називається управлінням ризиком.

Безпека життєдіяльності є збалансованою взаємодією людини і середовища, її соціально-культурного життя, яка стосується не стільки політичної, економічної сфер соціальної діяльності людини, скільки особистого сприймання і внутрішнього відчуття безпеки окремою людиною. Більшість людей інтуїтивно розуміє значення безпеки. Це і запобігання хвороби, і порушення усталеного способу життя у сім'ї, трудовому колективі чи природному середовищі, і захист від хуліганства та злочинності.

Явище безпеки характеризується 4 суттєвими ознаками, а саме:

- універсальністю: безпека турбує всіх людей на землі, оскільки відсутність безпеки має загальні загрози нормальному життю (безробіття, наркоманія, злочинність, тероризм, забруднення довкілля, порушення прав і свобод людини);

- взаємозалежністю: безпека нині більше не стосується тільки окремої людини, соціальної групи чи навіть країни (голод, захворювання, забруднене середовище, торгівля наркотиками, етнічні конфлікти не є ізольованими подіями, які обмежені житлом людини чи національними кордонами);

– підконтрольністю розвитку подій: про безпеку можна говорити тільки тоді, коли та чи інша небезпека виявляється на ранніх етапах виникнення, коли ліквідуються глибинні утворення дисбалансу між людиною і світом, а не їх трагічні наслідки. Значно дешевше та більш гуманно діяти на ранніх етапах відповідно до розвитку подій, ніж пускати події за течією;

– проблемністю людського життя, яка не дає змоги повно розв'язати проблему безпеки людини, домогтися абсолютної ліквідації небезпеки, тому людські проблеми повинні бути мінімізовані, оскільки має значення все: як живеться людині в суспільстві, який її соціальний і духовний потенціал, наскільки вона вільна у виборі та на які вчинки спонукає її оточення.

Можна визначити ряд важливих проблем безпеки життєдіяльності:

– підтримка параметрів життєвого середовища в необхідних для життєдіяльності межах;

– забезпечення населення всіма видами енергоресурсів (електроенергією, газом, нафтопродуктами, вугіллям та інше);

– забезпечення населення всіма нормами і параметрами штучного середовища: житлом, громадським транспортом, громадськими спорудами, спортивними комплексами, медичними закладами та іншим;

– продукти харчування є фізіологічною основою життєдіяльності. Якщо людство не розробить нових видів продуктів харчування, а також своєчасно не адаптується до них, то через деякий час опиниться на грані голодомору або хімічних отруень;

– наявність і раціональне використання в інтересах життєдіяльності питної (прісної) води;

– ліквідація (переробка або використання) відходів виробництва, життєдіяльності;

– освоєння нових просторів і світів для людей землі є перспективною проблемою.

Забезпечення безпеки життєдіяльності може відбуватися за такими напрямами:

– охорона здоров'я. У масштабах держави створена система охорони з мережею поліклінік, лікарень, реабілітаційних центрів, профілакторіїв, науково-дослідних інститутів, інформаційних центрів;

– охорона та захист кордонів. Вирішення цієї проблеми полягає в розробці правової основи, визначенні сил, засобів і способів охорони і захисту кордонів територій проживання людей;

– захист навколишнього середовища. Проблема полягає у визначенні сил, засобів і методів збереження або поновлення параметрів навколишнього середовища;

– охорона праці. Вирішення цієї проблеми полягає у створенні безпечних, комфортних умов для трудової діяльності людини;

– охорона прав людини і громадського порядку. Права людини, зафіксовані в законах держави, визначають соціальний рівень її життєдіяльності;

– захист населення у надзвичайних ситуаціях. Сутність цієї проблеми полягає у визначенні принципів, комплексу заходів, способу захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій;

– запобігання або зниження наслідків у надзвичайних ситуаціях.

Вирішення цієї проблеми полягає у визначенні комплексу заходів щодо підвищення стійкості роботи об'єктів у надзвичайних ситуаціях, який базується на пакеті загальнодержавних документів.

Контрольні запитання

1. Назвіть основні причини виникнення негативних наслідків, яких зазначають поліцейські під час виконання службових обов'язків.

2. Що передбачає професійна захищеність поліцейського?
3. Які основні форми забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції Ви знаєте?
4. У чому суть соціально-тактичної форми забезпечення особистої безпеки поліцейського?
5. Що таке потенційна небезпека?
6. Дайте визначення поняття «таксономія небезпек».
7. На які групи поділяють небезпечні та шкідливі фактори за характером та природою дії?

Рекомендована література з теми

1. Грибан В. Г., Негодченко О. В. Охорона праці в органах внутрішніх справ: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 336 с.
2. Конституція України : Офіц. вид. Київ : Парлам. вид-во, 2001. 92 с.
3. Особиста безпека: навч.-практ. посіб. / В.О. Криволапчук, І.М. Тодуров, М.Т. Бондарчук, А.В. Юрченко, О.В. Шаповалов. Київ: ВПЦ МВС України, 2006. 169 с.
4. Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю : Наказ М-ва внутр. справ України від 01.02.2016 р. № 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-16> (дата звернення: 09.06.2021).
5. Про заходи щодо зміцнення дисципліни і законності в органах внутрішніх справ та попередження надзвичайних подій, пов'язаних із загибеллю й травмуванням особового складу: наказ МВС України від 16 березня 2007 р. №281.
6. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII : станом на 23 квіт. 2021 р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 09.06.2021).

7. Про охорону праці: закон України зі змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 21, ст. 133.

8. Ромашенко В. Є. Безпека життєдіяльності та охорона праці: навч-метод. посібник. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М. 2021. 294 с.

ТЕМА 2.

БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Основні поняття і ключові слова: середовище, соціально-політичне середовище, вуглекислий газ, побутове середовище, соціальна група, надзвичайна ситуація, надзвичайна ситуація об'єктового рівня, надзвичайні ситуації місцевого рівня, надзвичайна ситуація регіонального рівня, надзвичайна ситуація загальнодержавного рівня, лікувально-евакуаційні заходи, аварійно-рятувальні заходи, евакуація, оповіщення, єдина державна система запобігання і реагування.

2.1. Безпека в системі «Людина – середовище»

Результатом еволюції життя на Землі є людина як частина природи, біологічний суб'єкт. За своєю тілесною будовою і фізіологічними функціями людина належить до тваринного світу. Характерно, що, з погляду біології, принципової різниці між людиною і тваринним світом немає.

Але людина – вища сходинка розвитку живої природи на нашій планеті. Це поняття вказує на якісну відмінність людей від тварин і характеризує загальні, притаманні всім людям якості й особливості, що знаходять свій вияв у терміні «*Homo sapiens*» – «людина розумна».

Людина як біологічний вид має:

- характерні тілесні ознаки (прямоходіння, руки пристосовані до праці тощо);
- високорозвинений мозок, здатний відобразити світ у поняттях і перетворювати його відповідно до своїх потреб, інтересів, ідеалів;
- свідомість як здатність до пізнання сутності як зовнішнього світу, так і своєї особистої природи.

Людська здатність самозаглиблення має діяльний суспільний характер. Про людський характер життєдіяльності можна говорити з того моменту, коли людиноподібна істота виготовила перше знаряддя праці. Саме з цього почалася розбудова людиною власного світу – соціального.

Зміст і характер людського життя визначається способом людської діяльності, головними чинниками якого є засоби виробництва та спілкування.

Діяльність – це специфічний спосіб ставлення людини до світу. Вона поєднує біологічну, соціальну та духовно-культурну сутність людини. Діяльність постає як засіб перетворення природи на предмети споживання, творіння культури.

Життєдіяльність – це складна система, що може підтримати і забезпечити в середовищі існування певні умови життя та всі види діяльності людей.

Потреби – це нужда, необхідність для людини того, що забезпечує її існування і самозабезпечення.

Потреби поділяються на групи:

1 фізіологічні й сексуальні (у відтворенні людей, в їжі, диханні, русі, одязі, житлі, відпочинку);

2 екзистенціальні (існування; це потреби у безпеці свого існування, впевненості у завтрашньому дні, стабільності суспільства, гарантованості праці);

3 соціальні (у належності до колективу, групи чи спільноти у спілкуванні, турботі про інших та увазі до себе, в участі у спільній трудовій діяльності);

4 престижні (у повазі з боку інших, визнанні та високій оцінці своїх якостей, у службовому зростанні та високому статусі у суспільстві);

5 духовні (у самовираженні через творчість).

Одним з елементів системи «людина – життєве середовище» є середовище життя людини, тому, розглядаючи безпеку людини як поняття, що торкається сутності людського життя, сфери її діяльності і взаємозв'язків із навколишнім середовищем, ми повинні розглянути також поняття «середовище», в якому живе і діє людина.

Середовище – це і простір для проживання, і дуже важливе джерело ресурсів, воно має великий вплив на духовний світ людей, на їх здоров'я і працездатність.

Соціально-політичне середовище – це створений людством духовний світ, що охоплює національні, соціальні, економічні, політичні та інші суспільні відносини і вироблені людством протягом усієї історії духовно-культурні цінності, які впливають на людей, формують їхній світогляд, зокрема, обумовлюють поведінку у сфері взаємовідносин із навколишнім середовищем.

Навколишнє природне середовище у більш широкому розумінні – космічний простір, а в більш вузькому – біосфера, зовнішня оболонка Землі, яка охоплює частину атмосфери (висотою 10–15 км), гідросферу (глибиною до 12 км) і верхню частину літосфери (глибиною до 2–5 км), які взаємопов'язані складними біогеохімічними циклами міграції речовин і енергії.

Земля – одна з планет сонячної системи, найбільша між планетами земної групи (Меркурій, Венера, Марс, Земля), середній радіус – 6 371 км, відстань до Сонця – 150 млн. км, маса Землі складає 1/330 000 від маси Сонця. Сонце – найголовніша зірка сонячної системи, температура поверхні близько 6 000 °С. Земля отримує від Сонця всього одну двомільярдну частину сонячного випромінювання. Цього досить, щоб обігріти Землю та постачати необхідною енергією весь рослинний та тваринний світ.

Атмосфера – це газова оболонка Землі, яка обертається разом із нею. Густина і тиск атмосфери швидко зменшуються з висотою: на поверхні Землі середня густина повітря складає 1,22 кг/м³, на висоті 10 км вона змінюється від 8,8 кг/м³ до 0,41 кг/м³, а на висоті 100 км – зменшується до $8,8 \times 10^{-7}$ кг/м³. Тут, на висоті 100 км, атомам 1 молекули повітря дуже просторо. Наприклад, молекула азоту може вільно пролетіти близько 10 см, не зіткнувшись із жодною молекулою. А на поверхні Землі в 1 см³ повітря міститься 2,7 $\cdot 10^{19}$ молекул азоту.

Атмосферне повітря – один із найважливіших природних ресурсів, без якого життя на Землі було б абсолютно неможливим. Атмосферний кисень O² необхідний для дихання людей, тварин, переважної більшості рослин і мікроорганізмів. Організму людини і тварин у необхідне постійне надходження кисню. Основне джерело утворення кисню – це фотосинтез зелених рослин. Підраховано, що рослини за рік виділяють в атмосферу близько 70 млрд. т кисню. Близько 80 % усього кисню в атмосферу постачає морський фітопланктон, 20 % виробляє наземна рослинність.

Вуглекислий газ – це обов'язковий компонент фотосинтезу рослин. Він надходить в атмосферу внаслідок виверження вулканів, розпаду органічних речовин, дихання живих організмів, виділення з поверхні теплих океанів, а витрачається атмосферою на фотосинтез рослин, розчинення в холодній воді океанів, перетворення силікатів вивітрюваних гірських порід у карбонати.

Клімат – це багаторічний режим погоди, властивий тій чи іншій місцевості кліматичні умови Землі створюються внаслідок взаємопов'язаних процесів теплообміну, вологообміну і загальної циркуляції атмосфери. Клімат характеризується середніми показниками світла, температури, вологості повітря, рівнем опадів, радіації, атмосферного тиску, напрямками вітрів тощо.

Гідросфера – це водяна оболонка Землі. До надземної частини гідросфери, що вкриває 70 % поверхні Земної кулі, належать океани, моря, озера, ріки, а також льодовики, в яких вода перебуває у твердому стані. Основна частина води (понад 80 %) перебуває у глибинних зонах Землі – в її мантії.

Літосфера – тверда оболонка Землі. Наша планета Земля – є стиснута з полюсів куля – геоїд. Будова Землі неоднорідна. Вона складається із трьох оболонок – земної кори, мантії та ядра, де різко змінюються швидкості пружних сейсмічних хвиль, викликаних землетрусами або штучними вибухами. Товща земної кори під ложем океану досягає 5–12 км, у рівнинних регіонах – 30–40 км, а під горами – 50–70 км. Мантія Землі простягається нижче земної кори до глибини 2 900 км від поверхні, ядро – до її центру, тобто глибини 6 370 км.

Техносфера – це регіон біосфери в минулому, перетворений людиною за допомогою прямого або непрямого впливу технічних засобів з метою найкращої відповідності своїм матеріальним і соціально-економічним потребам.

Створюючи техносферу, людина прагнула до підвищення комфортності довкілля, до росту комунікабельності, до забезпечення захисту від природних негативних впливів. Все це позитивно позначилось на умовах життя і в сукупності з іншими факторами (покращання медичного обслуговування тощо) відбилося на тривалості життя людей:

- мідний, бронзовий, залізний віки – 30 років;
- до початку XIX століття – 35 – 40 років;
- у кінці XX століття – 60 – 63 роки.

Побутове середовище – це середовище проживання людини, що містить сукупність житлових будівель, споруд спортивного і культурного призначення, а також комунально-побутових організацій і установ.

Параметрами цього середовища визначають: розмір житлової площі на людину, ступінь електрифікації, газифікації житла, наявність централізованого опалення, холодної та гарячої води, рівень розвитку громадського транспорту та ін.

Малі соціальні групи – це групи, що об'єднують до декількох десятків осіб: сім'я, первинні виробничі об'єднання (бригади), сусідські спільності, дружні (товариські) компанії, шкільний клас тощо.

Середні соціальні групи – групи, що об'єднують жителів одного села чи міста, працівників одного заводу, викладачів одного навчального закладу.

Великі соціальні групи – класи, етнічні спільності (нація, народність, плем'я), вікові групи (молодь, пенсіонери), статеві об'єднання (чоловіки, жінки) – це численні об'єднання людей (до декількох десятків і сот мільйонів).

2.2. Рівні надзвичайних ситуацій та їх характеристика.

Залежно від територіального поширення, обсягів, заподіяних або очікуваних економічних збитків, кількості людей, які загинули, розрізняють 4 рівні надзвичайних ситуацій – загальнодержавний, регіональний, місцевий та об'єктовий.

Надзвичайна ситуація загальнодержавного рівня – це надзвичайна ситуація, яка розвивається на території двох та більше областей, міста Києва або загрожує транскордонним перенесенням, а також у разі, коли для її ліквідації необхідні матеріали і технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості окремої області, міста Києва, але не менше 1 % обсягів видатків відповідного бюджету.

Надзвичайна ситуація регіонального рівня – це надзвичайна ситуація, яка розвивається на території двох або більше адміністративних районів (міст обласного значення), областей, міста Києва або загрожує

перенесенням на територію суміжної області, а також у разі, коли для її ліквідації необхідні матеріальні і технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості окремого району, але не менше 1 % обсягів видатків відповідного бюджету.

Надзвичайні ситуації місцевого рівня – це надзвичайна ситуація, яка виходить за межі потенційно-небезпечного об'єкта, загрожує поширенням самої ситуації або її вторинних наслідків на довкілля, сусідні населені пункти, інженерні споруди, а також у разі, коли для її ліквідації необхідні матеріальні і технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості об'єкта. До місцевого рівня також належать всі НС, які виникають на об'єктах житлово-комунальної сфери та інших, що не входять до затверджених переліків потенційно-небезпечних об'єктів.

Надзвичайна ситуація об'єктового рівня – це НС, яка не підпадає під зазначені вище визначення, тобто така, що розгортається на території об'єкта або на самому об'єкті, її наслідки не виходять за межі об'єкта або його санітарно-захисної зони.

2.3. Основні заходи та принципи щодо забезпечення захисту населення в надзвичайних ситуаціях

Найбільш ефективний засіб зменшення шкоди та збитків, які несе суспільство, держава і кожна окрема особа в результаті НС, – запобігати їх виникненню, а в разі виникнення проводити заходи, адекватні ситуації, що склалася.

Запобігання виникненню надзвичайних ситуацій – це підготовка та реалізація комплексу правових, соціально-економічних, політичних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на регулювання безпеки, проведення оцінки рівнів ризику, завчасне реагування на загрозу виникнення НС на основі даних моніторингу (спостережень), експертизи, досліджень та прогнозів щодо

можливого перебігу подій із метою недопущення їх переростання у НС або пом'якшення її можливих наслідків.

Зазначені функції запобігання щодо НС техногенного та природного характеру в нашій країні виконує Єдина державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру, положення про яку затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 1198.

Єдина державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру (ЄДСЗР) включає в себе центральні та місцеві органи виконавчої влади, виконавчі органи рад, державні підприємства, установи та організації з відповідними силами і засобами, які здійснюють нагляд за забезпеченням техногенної та природної безпеки, організують проведення роботи із запобігання НС техногенного та природного походження і реагування у разі їх виникнення з метою захисту населення і довкілля, зменшення матеріальних втрат.

Основною метою створення ЄДСЗР є забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання і реагування на НС, забезпечення цивільного захисту населення.

Завданнями ЄДСЗР є:

- розробка нормативно-правових актів, а також норм, правил та стандартів із питань запобігання надзвичайним ситуаціям та забезпечення захисту населення і територій від їх наслідків;
- забезпечення готовності центральних та місцевих органів виконавчої влади, виконавчих органів рад, підпорядкованих їм сил і засобів до дій, спрямованих на запобігання і реагування на НС;
- забезпечення реалізації заходів щодо запобігання виникненню НС;
- навчання населення щодо поведінки та дій у разі виникнення НС;

- виконання цільових і науково-технічних програм, спрямованих на запобігання НС, забезпечення сталого функціонування підприємств, установ та організацій, зменшення можливих матеріальних втрат;

- збирання й аналітичне опрацювання інформації про НС, видання інформаційних матеріалів з питань захисту населення і територій від наслідків НС;

- прогнозування й оцінка соціально-економічних наслідків НС, визначення на основі прогнозу потреби в силах, засобах, матеріальних та фінансових ресурсах;

- створення, раціональне збереження і використання резерву матеріальних та фінансових ресурсів, необхідних для запобігання і реагування на НС та інше.

Заходи щодо захисту населення плануються та проводяться по всіх районах, населених пунктах, охоплюють усе населення. У той же час характер та зміст захисних засобів встановлюється залежно від ступеня загрози, місцевих умов із урахуванням важливості виробництва для безпеки населення, інших економічних та соціальних чинників. З цією метою міста розподіляються за групами важливості, а об'єкти – за категоріями стосовно засобів захисту населення у разі надзвичайної ситуації. Цей розподіл здійснює Кабінет Міністрів України.

Для міст встановлені наступні групи:

- особливої важливості;
- першої групи;
- другої групи;
- третьої групи.

Для підприємств та організацій встановлені наступні категорії:

- особливої важливості;
- першої категорії;
- другої категорії.

Основні заходи щодо захисту населення плануються та здійснюються завчасно і мають випереджувальний характер. Це стосується, перш за все, підготовки, підтримання у постійній готовності індивідуальних та колективних засобів захисту, їх накопичення, а також підготовки до проведення евакуації населення із зон підвищеного ризику.

Організація життєзабезпечення населення в умовах надзвичайних ситуацій є комплексом заходів, спрямованих на створення і підтримання нормальних умов життя, здоров'я і працездатності людей.

Він включає:

- управління діяльністю робітників та службовців, усього населення при загрозі та виникненні надзвичайних ситуацій;
- захист населення та територій від наслідків аварій, катастроф, стихійного лиха;
- забезпечення населення питною водою, продовольчими товарами і предметами першої необхідності;
- захист продовольства, харчової сировини, фуражу, вододжерел від радіаційного, хімічного та біологічного зараження (забруднення);
- житлове забезпечення і працевлаштування;
- комунально-побутове обслуговування;
- медичне обслуговування;
- навчання населення способам захисту і діям в умовах надзвичайних ситуацій;
- розробку і своєчасне введення режимів діяльності в умовах радіаційного, хімічного та біологічного зараження;
- санітарну обробку;
- знезараження території, споруд, транспортних засобів, обладнання, сировини, матеріалів і готової продукції;
- підготовка сил та засобів і ведення рятувальних і інших невідкладних робіт у районах лиха й осередках ураження;

– забезпечення населення інформацією про характер і рівень небезпеки, порядок поведінки; морально-психологічну підготовку і заходи щодо підтримування високої психологічної стійкості людей в екстремальних умовах;

– заходи, спрямовані на попередження, запобігання або послаблення несприятливих для людей екологічних наслідків надзвичайних ситуацій та інші заходи.

З метою недопущення гибелі людей, забезпечення їх нормальної життєдіяльності у надзвичайні ситуації передусім повинно бути проведено сповіщення населення про можливу загрозу, а якщо необхідно, – організовано евакуацію.

Оповіщення населення здійснюється усіма доступними способами: через телебачення, радіомережу, радіотрансляційну провідну мережу, спеціальними сигналами (гудки, сирени). Передбачається спеціальна схема повідомлення посадових осіб та осіб, задіяних у системі цивільної оборони.

Евакуація – це організоване виведення чи вивезення з небезпечних зон. Безпосередньо евакуацією займається штаб цивільної оборони, усі організаційні питання вирішують евакуаційні комісії. Евакуація розпочинається після прийняття рішення начальником цивільної оборони, надзвичайною комісією або органами влади.

Евакуація працюючого населення здійснюється за виробничим принципом, а населення, яке не пов'язане з виробництвом, – за територіальним принципом через домоуправління, ЖЕУ, ЖЕК тощо. Діти евакуюються разом з батьками, але можливе їх вивезення зі школами, дитсадками.

Ліквідація наслідків надзвичайної ситуації проводиться з метою відновлення роботи підприємства організації, навчальних закладів тощо.

Вона включає:

- розвідку осередків надзвичайних ситуацій;
- аварійно-рятувальні й лікувально-евакуаційні заходи;
- локалізацію й гасіння пожеж;
- відбудову споруд і шляхів сполучення;
- проведення ізоляційно-обмежувальних заходів в осередках біологічного зараження;
- проведення спеціальної обробки населення;
- дезактивації, дегазації техніки, доріг, місцевості тощо.

Розвідка осередків надзвичайних ситуацій проводиться силами Збройних Сил, Цивільного захисту і невоєнізованими формуваннями підприємств, організацій, навчальних закладів тощо.

Аварійно-рятувальні й лікувально-евакуаційні заходи проводяться як доповнення до тих заходів, які виконувалися підрозділами ЗС, ЦЗ, медичних установ при проведенні спеціальних та інших невідкладних робіт в осередках надзвичайних ситуацій.

Локалізація й гасіння пожеж проводяться з метою збереження матеріальних цінностей держави й окремих громадян протипожежними формуваннями ЗС, ЦЗ, Міністерства внутрішніх справ, Державної служби з надзвичайних ситуацій, Міністерства охорони навколишнього середовища із залученням до цих робіт робітників, службовців і населення, що проживає поблизу осередку надзвичайної ситуації.

Контрольні запитання

1. Які групи потреб Ви можете назвати?
2. Дайте характеристику соціально-політичного середовища.
3. Назвіть параметри побутового середовища.
4. Назвіть 4 рівні надзвичайних ситуацій.
5. Яка основна мета та завдання ЄДСЗР?

Рекомендована література з теми

1. Культура безпеки на ядерних об'єктах України: учебн. посіб. / В. В. Бегун и др. Киев: НТУУ КПИ, 2009. 363с.
2. Березуцький В. В., Васьковець Л. А., Вершиніна Н. П. Безпека життєдіяльності : навч. посіб. / ред. В. В. Березуцький. Харків : Факт, 2005. 348 с.
3. Бегун В.В., Науменко І.М. Безпека життєдіяльності (забезпечення соціальної, техногенної та природної безпеки: навч. посібник. Київ, 2004. 328с.
4. Желібо Є. П., Заверуха Н. М., Зацарний В. В. Безпека життєдіяльності: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів освіти України I-IV рівнів акредитації / ред. Є. П. Желібо, В.М. Пічі. Київ: «Каравела», Львів: «Новий Світ», 2002. 328 с.
5. Безпека життєдіяльності: навч. посіб. / Касьянов М.А. та ін.. Луганськ: Видавництво СНУ ім. В. Даля, 2006. 284 с.
6. Концепція освіти з наряду «Безпека життя і діяльності людини». В.О. Кузнецов, В.В. Мухін, О.Ю. Буров та ін. *Інформаційний вісник. Вища освіта*. Київ: Видавництво наук.-метод. центру вищої освіти МОНУ, 2001. № 6. С. 6–17.
7. Ліпкан В.А. Безпекознавство: навч. посіб. Київ: Видавництво Європ. ун-ту, 2003. 208 с.
8. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Офіційний сайт. URL: <http://www.menr.gov.ua/>.
9. Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи. Офіційний сайт. URL: <http://www.mns.gov.ua/>.
10. Рада національної безпеки і оборони України. Офіційний сайт. Дата оновлення: 27.07.2020 р. URL: <http://www.rainbow.gov.ua/> (дата звенення: 27.07.2020 р.).

11. Ромашенко В. Є. Безпека життєдіяльності та охорона праці: навч-метод. посіб. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М. 2021. 294 с.
12. Яким Р.С. Безпека життєдіяльності: навч. посіб. Львів: Видавництво «Бескид Біт», 2005. 304 с.
13. Яремко З. М. Безпека життєдіяльності: навч. посіб. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Ів. Франка, 2005. 301 с.

ТЕМА 3.

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ ТА ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ В ПІДРОЗДІЛАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Основні поняття і ключові слова: нормативно-правовий акт, безпечні умови праці, трудовий договір, пільга, форма забезпечення особистої безпеки поліцейського.

3.1. Законодавче забезпечення охорони праці та особистої безпеки в підрозділах Національної поліції

Основні положення з охорони праці та забезпечення особистої безпеки поліцейського встановлені і регламентуються Конституцією України, Законом України «Про охорону праці», Кодексом законів України про працю, Цивільним кодексом, Кодексом цивільного захисту, Законом України «Про Національну поліцію», Законом України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів», Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» та прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами.

Нормативно-правові акти з охорони праці – це правила, норми, регламенти, положення, стандарти, інструкції та інші документи, обов'язкові для виконання.

Нормативно-правові акти з охорони праці призначені для уточнення, поглиблення та конкретизації положень законодавчих актів з питань охорони праці, а також регламентації вимог безпеки до виробничого середовища, трудового процесу, виробничого устаткування, знарядь праці, засобів захисту працівників, порядку ведення робіт тощо.

Нормативно-правові акти з охорони праці переглядаються в міру впровадження досягнень науки і техніки, що сприяють поліпшенню безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, але не рідше одного разу на десять років.

Згідно з Конституцією України, найвищою соціальною цінністю є людина, її життя, здоров'я та безпека. Ст. 43 Конституції України гарантує право не тільки на працю, але і на безпечні умови праці: «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується», «Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом»; стаття 45 Конституції України: «Кожен, хто працює, має право на відпочинок». Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки.

У тексті ст. 46 Конституції України наголошено на тому, що «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Основним законодавчим документом у галузі охорони праці є Закон України «Про охорону праці», дія якого поширюється на усі заклади, підприємства, організації незалежно від форм власності та видів діяльності, на юридичних та фізичних осіб, які, відповідно до законодавства, використовують найману працю та на усіх працюючих.

Цей Закон визначає основні положення щодо реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності, на належні, безпечні й здорові умови праці, регулює за участю відповідних органів державної влади

відносини між роботодавцем і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні.

Охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

Згідно із статтею 14 Закону «Про охорону праці» поліцейський, як і будь-який працівник, зобов'язаний:

- дбати про особисту безпеку і здоров'я оточуючих людей у процесі виконання будь-яких робіт;
- знати і виконувати вимоги нормативно-правових актів з охорони праці, користуватися засобами колективного та індивідуального захисту;
- проходити у встановленому законодавством порядку медичні огляди.

Основні положення законодавства про працю, що регулюють трудові відносини усіх працівників, відображені в Кодексі законів про працю України (КЗпП). Кодекс законів про працю встановлює високий рівень умов праці, всебічну охорону трудових прав працівників. Працівник реалізує право на працю шляхом укладання трудового договору.

Трудовий договір – це угода між працівником і роботодавцем, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з дотриманням внутрішнього трудового розпорядку, а роботодавець зобов'язується сплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством і угодою сторін. Особливою формою трудового договору є контракт.

Трудовий договір може бути укладений на:

- невизначений термін (безстроковий);
- визначений термін, встановлений за погодженням сторін;
- термін виконання певної роботи.

Роботодавець не має права вимагати від працівника виконання роботи, не обумовленої трудовим договором.

До початку роботи працівника роботодавець зобов'язаний:

- пояснити працівникові його права і обов'язки та проінформувати під підпис про умови праці, наявність на його робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, можливі наслідки їх впливу та про права працівника на пільги та компенсації за роботу в таких умовах;

- ознайомити працівника з правилами внутрішнього трудового розпорядку та колективним договором;

- визначити працівникові робоче місце, забезпечити необхідними для роботи засобами;

- проінструктувати працівника з питань охорони праці, виробничої санітарії, гігієни праці й протипожежної охорони.

У процесі трудової діяльності працівників роботодавець зобов'язаний:

- правильно організувати працю працівників, створювати умови для зростання продуктивності праці;

- забезпечити трудову і виробничу дисципліну;

- неухильно дотримуватися законодавства про працю і охорону праці;

- уважно ставитися до потреб і запитів працівників, поліпшувати умови їх праці та побуту.

У свою чергу, працівник зобов'язаний:

- своєчасно і точно виконувати законні розпорядження

роботодавця;

- виконувати доручену йому роботу особисто, не передоручати її іншій особі, за винятком випадків, передбачених законодавством; працювати чесно і сумлінно;

- дотримуватися трудової та технологічної дисципліни, вимог нормативно-правових актів з охорони праці;

- дбайливо ставитися до майна роботодавця.

Роботодавець має право відсторонити працівника від роботи у разі:

- появи на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння;

- відмови або ухилення від обов'язкових медичних оглядів, навчання, інструктажу і перевірки знань з охорони праці та протипожежної охорони;

- в інших випадках, передбачених законодавством.

З метою регулювання виробничих, трудових і соціально-економічних відносин і узгодження інтересів працівників та роботодавця між ними укладається колективний договір. Від імені працівників (трудоного колективу) право укласти колективний договір надається, як правило, профспілковому комітету підприємства. Термін дії колективного договору – один рік. З-поміж інших питань, до колективного договору належать питання охорони праці. Сторони, які підписали колективний договір, щорічно в строки, передбачені договором, звітують про його виконання.

Право громадян на соціальний захист, яке проголошується Конституцією України (ст. 46), зокрема в разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, гарантує Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Цей закон визначає правові, фінансові та організаційні засади

загальнообов'язкового державного соціального страхування, гарантії працюючих громадян щодо їх соціального захисту у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, вагітністю та пологами, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, охорони життя та здоров'я. Окрім того, він створює правове поле, фінансові й організаційні механізми для успішного розв'язання триєдиного завдання: запобігання нещасним випадкам і професійним захворюванням, відновлення здоров'я та працездатності потерпілих на виробництві, компенсації потерпілим матеріальних збитків внаслідок ушкодження здоров'я.

У врегулюванні правовідносин між суб'єктом та об'єктом у процесі трудової діяльності, і зокрема з охорони праці, мають суттєве значення й інші законодавчі акти України. До них належать «Основи законодавства України про охорону здоров'я», які регулюють суспільні відносини у цій сфері, з метою забезпечення гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності і довголітнього активного життя громадян, усунення чинників, які шкідливо впливають на їхнє здоров'я, попередження і зниження захворюваності, інвалідності та смертності, а також передбачають встановлення єдиних санітарно-гігієнічних вимог до технічного устаткування та технологічних процесів, до будинків та таких об'єктів, що можуть шкідливо впливати на здоров'я людей. Вони встановлюють вимоги до проведення обов'язкових медичних оглядів осіб певних категорій, зокрема працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими та небезпечними умовами праці, а також закладають правові основи медико-соціальної експертизи втрати працездатності.

Важливе значення для забезпечення охорони праці має Кодекс цивільного захисту України (далі – КЦЗ України), ухвалений 2 жовтня 2012 р. Це комплексний акт законодавчого органу держави, який регулює відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього

природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, та порядок реагування на них. Кодексом передбачено функціонування єдиної державної системи цивільного захисту, визначено повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування, права та обов'язки громадян України, іноземців і осіб без громадянства, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності. Із прийняттям цього кодексу втратили чинність деякі законодавчі акти, котрі традиційно використовувалися для регулювання відносин з охорони праці. Одним із таких актів став Закон України «Про пожежну безпеку». Замість цього законодавчого акта усі відносини з приводу забезпечення пожежної безпеки на території України, відносини державних органів, юридичних і фізичних осіб у цій галузі незалежно від виду їхньої діяльності та форм власності врегульовуються тепер КЦЗ України.

Право на життя і діяльність в умовах, що відповідають вимогам безпеки, на охорону здоров'я та медичну допомогу забезпечується працівникам права (як і усім громадянам) Конституцією України, Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Цей Закон встановлює систему особливих заходів державного захисту працівників суду і правоохоронних органів від перешкоджання виконанню покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав, а так само від посягань на життя, здоров'я, житло і майно зазначених осіб та їх близьких родичів у зв'язку із службовою діяльністю цих працівників.

Відповідно до статті 3 цього Закону, працівники суду і правоохоронних органів та їх близькі родичі мають такі права на заходи державного захисту:

а) застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і зброю з метою забезпечення виконання правомірних наказів і усних

вимог, що добровільно не виконуються, для захисту особистої безпеки, безпеки близьких родичів, а також свого житла і майна;

б) вимагати і одержувати допомогу у виконанні покладених на них обов'язків, а в разі необхідності – для особистого захисту, а також свого житла і майна з боку відповідних правоохоронних та інших державних органів;

в) здійснювати спеціальні заходи забезпечення безпеки;

г) отримувати матеріальну компенсацію в разі загибелі працівника, каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, знищення чи пошкодження його житла і майна у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Життя і здоров'я працівників суду і правоохоронних органів підлягають обов'язковому державному страхуванню за рахунок коштів відповідних бюджетів.

У Розділі II зазначеного Закону передбачено спеціальні заходи забезпечення безпеки, підстави і приводи для їх вжиття та порядок реалізації заходів безпеки. Для забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів та їх близьких родичів, недоторканності житла, а також збереження їх майна з урахуванням конкретних обставин можуть застосовуватися відповідно до законодавства такі заходи:

а) особиста охорона, охорона житла і майна;

б) видача зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку;

в) встановлення телефону за місцем проживання;

г) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження;

д) тимчасове розміщення у місцях, що забезпечують безпеку;

е) забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту;

є) переведення на іншу роботу, направлення на навчання, заміна документів, зміна зовнішності, переселення в інше місце проживання.

Окремо в цьому законі є норми які передбачають забезпечення конфіденційності даних про осіб, взятих під захист, та відповідальність за невиконання обов'язків, установлених цим законом.

Підставою для вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки осіб є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю або майну. Приводом для вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки працівника суду або правоохоронного органу та його близьких родичів може бути таке:

- а) заява працівника або його близького родича;
- б) звернення керівника відповідного державного органу;
- в) отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну осіб, які підлягають захисту.

Важливе значення для охорони праці та забезпечення особистої безпеки поліцейського має Закон України «Про Національну поліцію», яким, зокрема, передбачено під час виконання професійної діяльності застосування поліцейських заходів примусу з метою забезпечення особистої безпеки, а саме:

Стаття 43 Закону України «Про Національну поліцію» визначає порядок застосування поліцейських заходів примусу під час посягання на життя і здоров'я особи чи та/або поліцейського, учинення збройного опору поліцейському, що загрожує життю і здоров'ю інших осіб або поліцейських, якщо відбити такий напад або опір іншими способами і засобами неможливо.

Стаття 44 визначає порядок застосування фізичної сили, у тому числі спеціальні прийоми боротьби (рукопашного бою), для забезпечення особистої безпеки або/та безпеки інших осіб, припинення правопорушення, затримання особи, яка вчинила правопорушення, якщо

застосування інших поліцейських заходів не забезпечує виконання поліцейським повноважень, покладених на нього законом.

Згідно зі *статтею 45*, поліцейський для забезпечення публічної безпеки і порядку застосовує спеціальні засоби, визначені цим Законом:

- до особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення та чинить опір поліцейському або намагається втекти;
- під час затримання особи;
- під час конвоювання (доставляння) затриманого або заарештованого;
- якщо особа своїми небезпечними діями може завдати шкоду собі і оточуючим;
- при проведенні процесуальних дій з особами у випадках, коли вони можуть створити реальну небезпеку оточуючим або собі;
- під час відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною;
- під час затримання особи, яка вчинила правопорушення і чинить злісну непокору законній вимозі поліцейського;
- під час припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень.

Статтею 46 «Застосування вогнепальної зброї» передбачено випадки, в яких поліцейський уповноважений застосовувати вогнепальну зброю:

- 1) для відбиття нападу на поліцейського або членів його сім'ї, у випадку загрози їхньому життю чи здоров'ю;
- 2) для захисту осіб від нападу, що загрожує їхньому життю чи здоров'ю;
- 3) для звільнення заручників або осіб, яких незаконно позбавлено волі;
- 4) для відбиття нападу на об'єкти, що перебувають під охороною,

конвої, житлові та нежитлові приміщення, а також звільнення таких об'єктів у разі їх захоплення;

5) для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти;

б) для затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров'ю людей та/або поліцейського;

7) для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського.

Поліцейський уповноважений застосувати вогнепальну зброю тільки після попередження про необхідність припинення протиправних дій і намір використання заходу примусу, визначеного цією статтею.

Застосування вогнепальної зброї без попередження допускається:

1) при спробі особи, яку затримує поліцейський із вогнепальною зброєю в руках, наблизитися до нього, скоротивши визначену ним відстань, чи доторкнутися до зброї;

2) у разі збройного нападу, а також у разі раптового нападу із застосуванням бойової техніки, транспортних засобів або інших засобів, що загрожують життю чи здоров'ю людей;

3) якщо особа, затримана або заарештована за вчинення особливо тяжкого чи тяжкого злочину, втікає із застосуванням транспортного засобу;

4) якщо особа чинить збройний опір;

5) для припинення спроби заволодіти вогнепальною зброєю.

Поліцейський уповноважений застосувати вогнепальну зброю тільки з метою заподіяння особі такої шкоди, яка є необхідною і

достатньою в такій обстановці, для негайного відвернення чи припинення збройного нападу.

Поліцейський уповноважений застосовувати вогнепальну зброю у разі збройного нападу, якщо відвернення чи припинення відповідного нападу неможливо досягнути іншими засобами.

Оскільки службова діяльність поліцейських відбувається в умовах зі шкідливими факторами та пов'язана із спілкуванням з різними категоріями населення, постійно існує загроза інфікування соціально небезпечними хворобами. Тому особливо важливе значення для охорони праці поліцейських та забезпечення їх безпеки мають Закони України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про захист населення від інфекційних хвороб», «Про протидію захворюванню на туберкульоз», «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ».

Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» регулює суспільні відносини, які виникають у сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя, визначає відповідні права і обов'язки державних органів, підприємств, установ, організацій та громадян, встановлює порядок організації державної санітарно-епідеміологічної служби і здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду в Україні. В ньому даються такі визначення:

- санітарне та епідемічне благополуччя населення – це стан здоров'я населення та середовища життєдіяльності людини, при якому показники захворюваності перебувають на усталеному рівні для даної території, умови проживання сприятливі для населення, а параметри факторів середовища життєдіяльності знаходяться в межах, визначених санітарними нормами;

- середовище життєдіяльності людини (далі – середовище життєдіяльності) – сукупність об'єктів, явищ і факторів навколишнього середовища (природного і штучно створеного), що безпосередньо оточують людину і визначають умови її проживання, харчування, праці, відпочинку, навчання, виховання тощо;

- фактори середовища життєдіяльності – будь-які біологічні (вірусні, бактеріальні, паразитарні, генетично модифіковані організми, продукти біотехнології тощо), хімічні (органічні і неорганічні, природні та синтетичні), фізичні (шум, вібрація, ультразвук, інфразвук, теплове, іонізуюче, неіонізуюче та інші види випромінювання), соціальні (харчування, водопостачання, умови побуту, праці, відпочинку, навчання, виховання тощо) та інші фактори, що впливають або можуть впливати на здоров'я людини чи на здоров'я майбутніх поколінь; шкідливий вплив на здоров'я людини – вплив факторів середовища життєдіяльності, що створює загрозу здоров'ю, життю або працездатності людини чи здоров'ю майбутніх поколінь;

- безпечні умови для людини – стан середовища життєдіяльності, при якому відсутня небезпека шкідливого впливу його факторів на людину;

- сприятливі умови життєдіяльності людини – стан середовища життєдіяльності, при якому відсутній будь-який шкідливий вплив його факторів на здоров'я людини і є можливості для забезпечення нормальних і відновлення порушених функцій організму;

- небезпечний фактор – будь-який хімічний, фізичний, біологічний чинник, речовина, матеріал або продукт, що впливає або за певних умов може негативно впливати на здоров'я людини;

- масові неінфекційні захворювання (отруєння) – масові захворювання, виникнення яких зумовлено впливом біологічних, фізичних, хімічних чи соціальних факторів середовища

життєдіяльності, у тому числі об'єктів господарської та інших видів діяльності, продукції, робіт, послуг.

Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» визначає, що суспільство і держава, забезпечують пріоритетність охорони здоров'я в діяльності держави, поліпшення умов праці, навчання, побуту і відпочинку населення, розв'язання екологічних проблем, вдосконалення медичної допомоги і запровадження здорового способу життя та визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні, регулює суспільні відносини у цій сфері з метою забезпечення гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності і довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, що шкідливо впливають на їх здоров'я, попередження і зниження захворюваності, інвалідності та смертності, поліпшення спадковості.

3.2. Загальні засади проходження служби в поліції та гарантії професійної діяльності поліцейського

На службу в поліції можуть бути прийняті громадяни України віком від 18 років, які мають повну загальну середню освіту, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, які володіють українською мовою.

Вимоги до рівня фізичної підготовки для поліцейських та кандидатів які вступають на службу в поліцію затверджує Міністерство внутрішніх справ України.

Служба в поліції є державною службою особливого характеру, яка є професійною діяльністю поліцейських з виконання покладених на поліцію повноважень. Час проходження служби в поліції зараховується

до страхового стажу, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби.

Поліцейський під час виконання покладених на поліцію повноважень є представником держави.

Законні вимоги поліцейського є обов'язковими для виконання усіма фізичними та юридичними особами.

Втручання в діяльність поліцейського, перешкоджання виконанню ним відповідних повноважень, невиконання законних вимог поліцейського, будь-які інші протиправні дії стосовно поліцейського мають наслідком відповідальність відповідно до закону.

Під час виконання професійної діяльності поліцейський:

- забезпечується належними умовами для виконання покладених на нього службових обов'язків;
- отримує в органах поліції в установленому порядку інформацію, у тому числі з обмеженим доступом, та матеріали, необхідні для належного виконання покладених на нього обов'язків;
- користується повноваженнями, передбаченими цим Законом, незалежно від посади, яку він займає, місцезнаходження і часу;
- своєчасно і в повному обсязі отримує грошове забезпечення та інші компенсаційні виплати відповідно до закону та інших нормативно-правових актів України;
- у повному обсязі користується гарантіями соціального та правового захисту, передбаченими цим Законом та іншими актами законодавства;
- захищає свої права, свободи та законні інтереси усіма способами, що передбачені законом;
- під час виконання поліцейських повноважень користується безоплатно всіма видами громадського транспорту міського, приміського і місцевого сполучення (крім таксі), а також попутним транспортом.

Поліцейські, які виконують повноваження поліції на транспортних засобах, крім того, мають право на безоплатний проїзд у поїздах, на річкових і морських суднах. Під час службових відряджень поліцейські мають право на позачергове придбання квитків на всі види транспорту і розміщення в готелях при пред'явленні службового посвідчення та посвідчення про відрядження;

- може бути переміщений по службі залежно від результатів виконання покладених на нього обов'язків та своїх професійних, особистих якостей.

В органах (закладах, установах) поліції з метою захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів поліцейських відповідно до вимог законодавства можуть утворюватися професійні спілки. Обмеження прав професійних спілок поліцейських порівняно з іншими професійними спілками не допускається.

Згідно зі статтею 6 Закону України «Про охорону праці» та статтею 63 Закону України «Про Національну поліцію», з громадянами, які проходять службу в поліції, укладається трудовий договір (контракт про проходження служби в поліції).

Контракт про проходження служби в поліції – це письмовий договір, що укладається між громадянином України та державою, від імені якої виступає поліція, для визначення правових відносин між сторонами.

Контракт про навчання укладається з громадянами, які зараховані до закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання, який здійснює підготовку поліцейських, за умови досягнення такими особами 18-річного віку.

Визначення правових відносин між курсантами закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, яким не виповнилося 18 років, і державою здійснюється відповідно до вимог Цивільного кодексу України.

Контракт про проходження служби в поліції укладається на підставах і в порядку, визначених Міністерством внутрішніх справ України. Згідно зі статтею 72 Закону України «Про Національну поліцію», з метою отримання необхідних знань, умінь та навичок працівника поліції з урахуванням оперативної обстановки, специфіки та профілю його оперативно-службової діяльності здійснюється професійне навчання поліцейських, яке складається з такого:

- 1) первинна професійна підготовка;
- 2) підготовка у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання;
- 3) післядипломна освіта;

Службова підготовка – система заходів, спрямованих на закріплення та оновлення необхідних знань, умінь та навичок працівника поліції з урахуванням оперативної обстановки, специфіки та профілю його оперативно-службової діяльності. Також у Законі України «Про Національну поліцію» регламентується соціальний захист поліцейських, зокрема, службовий час і час відпочинку поліцейських, відпустки, безоплатне медичне обслуговування та грошова допомога у випадку загибелі або втрати працездатності.

Особливий характер служби в поліції містить такі спеціальні умови для певних категорій поліцейських:

- 1) служба у святкові та вихідні дні;
- 2) служба позмінно;
- 3) служба з нерівномірним графіком;
- 4) служба в нічний час.

Розподіл службового часу поліцейських визначається розпорядком дня, який затверджує керівник відповідного органу (закладу, установи) поліції.

Для поліцейських устанавлюється п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними днями, а для курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які готують поліцейських, – шестиденний робочий тиждень з одним вихідним днем.

Вихідні, святкові та неробочі дні є днями відпочинку для усіх поліцейських, крім залучених до виконання службових обов'язків.

Поліцейським, які виконували службові обов'язки у вихідні, святкові та неробочі дні, крім поліцейських, які працюють у змінному режимі, відповідний час для відпочинку в порядку компенсації надається протягом двох наступних місяців.

Поліцейським надаються щорічні чергові оплачувані відпустки в порядку та тривалістю, визначених цим Законом.

Поліцейському надаються також додаткові відпустки у зв'язку з навчанням, творчі відпустки, соціальні відпустки, відпустки без збереження заробітної плати (грошового забезпечення) та інші види відпусток відповідно до законодавства про відпустки.

Поліцейським гарантується безоплатне медичне забезпечення в закладах охорони здоров'я Міністерства внутрішніх справ України.

У разі відсутності за місцем проходження служби, місцем проживання або тимчасового перебування поліцейських закладу охорони здоров'я Міністерства внутрішніх справ України чи відповідних відділень або спеціального медичного обладнання, необхідного для надання медичної допомоги, а також у невідкладних випадках медична допомога надається державними або комунальними закладами охорони здоров'я.

В разі загибелі (смерті), визначення втрати працездатності поліцейського, виплачується одноразова грошова допомога, яка є соціальною виплатою, гарантованою допомогою з боку держави, призначається і виплачується особам, які за цим Законом мають право на її отримання, у разі: загибелі поліцейського, що настала внаслідок

протиправних дій третіх осіб, або під час учинення дій, спрямованих на рятування життя людей або усунення загрози їхньому життю, чи в ході участі в антитерористичній операції, під час захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України або смерті працівника поліції внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого за зазначених обставин;

1) смерті поліцейського, що настала під час проходження ним служби в поліції;

2) визначення поліцейському інвалідності, що настала внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час виконання ним службових обов'язків, пов'язаних із виконанням повноважень та основних завдань поліції відповідно до цього Закону, чи участі в антитерористичній операції, захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, протягом шести місяців після звільнення його з поліції внаслідок причин, зазначених у цьому пункті;

3) визначення поліцейському інвалідності внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням ним служби в поліції, протягом шести місяців після звільнення його з поліції внаслідок причин, зазначених у цьому пункті;

4) отримання поліцейським поранення (контузії, травми або каліцтва) під час виконання ним службових обов'язків, пов'язаних із здійсненням повноважень та основних завдань поліції відповідно до цього Закону, чи участі в антитерористичній операції, захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, наслідком якого є часткова втрата працездатності без визначення йому інвалідності;

5) отримання поліцейським поранення (контузії, травми або каліцтва), пов'язаного із проходженням служби в поліції, наслідком якого є часткова втрата працездатності без визначення йому інвалідності.

б) отримання поліцейським поранення (контузії, травми або

каліцтва), пов'язаного із проходженням служби в поліції, наслідком якого є часткова втрата працездатності без визначення йому інвалідності.

3.3. Професійна захищеність працівників Національної поліції

Професійна захищеність працівників Національної поліції передбачає таке:

- відповідність правової та нормативної бази об'єктивним умовам та завданням оперативно-службової діяльності (ОСД);

- забезпеченість організаційно-управлінськими заходами згідно з чинним законодавством;

- професійність і високий кваліфікаційний рівень та можливість подальшого удосконалення професійної майстерності працівника;

- наявність необхідних матеріально-технічних засобів для ефективного вирішення оперативно-службових завдань (зброї, транспорту, індивідуальних засобів безпеки тощо);

- можливість задоволення матеріальних потреб працівника та членів його сім'ї;

- наявність соціальних гарантій поліцейського (відповідні побутові умови для праці та відпочинку, медичне обслуговування, соціальне страхування тощо) та формування позитивного іміджу професії;

- високі фізичні якості та вміння застосовувати заходи протидії злочинним зазіханням на життя і здоров'я;

- психологічна готовність до дій у складних та екстремальних умовах;

- високі моральні якості, наявність позитивного морально-психологічного клімату та безконфліктних службово-особистісних взаємин у колективі.

Якщо розглядати безпеку працівника Національної поліції з державних позицій і як його особисту відповідальність, можна визначити два блоки, від яких залежить ця безпека:

1. Організаційно-правовий блок – це комплекс об'єктивних передумов для ефективного і безпечного здійснення професійної діяльності працівниками Національної поліції, суб'єктами якого є відповідні державні інституції (Кабмін, МВС України та ін.), які через правові, економічні, матеріально-технічні та інші засоби, надані їм державою, здійснюють захист її працівників. Суб'єктами цього блоку виступають також керівники підрозділів Національної поліції, які для ефективного вирішення питань особистої безпеки працівників повинні:

а) аналізувати організаційно-правові та соціально-економічні умови здійснення правоохоронної діяльності і чинники, що визначають реальний рівень професійного ризику;

б) вносити пропозиції у відповідні державні структури, приймати спеціальні рішення та мобілізувати наявні економічні і матеріально-технічні ресурси щодо підвищення рівня захищеності і безпеки працівників, забезпечувати впровадження науково-практичних розробок із зазначеної проблеми;

в) через засоби масової інформації, громадські і приватні організації формувати у населення позитивне ставлення до працівників Національної поліції;

г) організувати та контролювати якість навчання працівників стратегії, тактики, засобам забезпечення особистої бойової, службової і професійно-психологічної підготовки.

2. Мотиваційно-особистісний блок – це комплекс суб'єктивних передумов, необхідних для ефективного і безпечного здійснення професійної діяльності. Суб'єктами цього блоку є поліцейські, які для забезпечення особистої безпеки повинні:

а) знати і неухильно виконувати відповідні законодавчі та нормативні акти, директивні вказівки МВС, що стосуються їх діяльності;

б) володіти основними тактико-операційними та психологічними прийомами, творчо збагачувати стратегію, тактику і засоби особистої безпеки та безпеки колег у різноманітних ситуаціях професійної діяльності;

в) вміти аналізувати, узагальнювати і використовувати досвід безпечної поведінки колег по роботі та інших працівників в екстремальних умовах оперативно-службової діяльності.

Працівник має усвідомлювати, що будь-які організаційно-правові, управлінські та інші заходи не можуть бути ефективними без усвідомлення і цілеспрямованих зусиль його із забезпечення особистої безпеки. Передусім, це діяльність з підвищення свого професійного рівня, вдосконалення засобів і прийомів забезпечення особистої безпеки, формування готовності до їх реалізації у ході вирішення професійних завдань.

Основними формами забезпечення особистої безпеки працівника Національної поліції є такі:

1) *спеціально-тактична* – навчання працівників основам професійної діяльності, майстерному володінню зброєю, спеціальними засобами і засобами зв'язку та індивідуального захисту, формування у них готовності до застосування зброї й засобів активної оборони в екстремальних ситуаціях;

2) *педагогічна* – індивідуальні бесіди, наставництво, аналіз виконання оперативно-службових завдань з позиції дотримання особистої безпеки; навчання оперативно-тактичним і психологічним прийомам безпечної поведінки у різноманітних обставинах оперативно-службової діяльності;

3) *психологічна* – вивчення індивідуально-психологічних особливостей працівників і прогнозування їх поведінки в екстремальних

ситуаціях; формування у них психологічних якостей, їх корекція з метою дотримання заходів особистої безпеки.

При проведенні психологічної підготовки слід звертати увагу на характерні причини загибелі та поранень працівників, які залежали особисто від них (втрата пильності, погане володіння зброєю, переоцінка своїх можливостей, невміння контролювати себе й інших людей, невідповідність до екстремальних ситуацій тощо).

Працівників доцільно навчити найпростішим прийомам психологічної саморегуляції (здатність контролювати свої дії, дії оточуючих, ситуацію взагалі, контролювати свої емоції тощо).

3.4. Навчання та інструктажі з питань охорони праці та забезпечення особистої безпеки

Згідно зі ст. 18 Закону України «Про охорону праці», усі працівники при прийнятті на роботу й у процесі роботи проходять на підприємстві інструктаж (навчання) з питань охорони праці, надання першої медичної допомоги потерпілим у разі нещасних випадків, з правил поведінки в аварійній ситуації згідно з Типовим положенням про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та Переліком робіт з підвищеною небезпекою, затвердженим наказом Держохоронпраці від 26.01.2005 р. № 15.

До кола обов'язків керівників підрозділів Національної поліції входить організація навчання, перевірка знань і проведення інструктажу з питань охорони праці для усіх працівників при прийнятті на роботу й у процесі роботи, в тому числі й у випадках переведення працівника на іншу роботу.

Відповідальність за організацію цієї роботи покладається на його керівника, а у структурних підрозділах – на керівників цих підрозділів.

Навчання з питань охорони праці – це навчання працівників, курсантів, студентів, слухачів з метою отримання необхідних знань і навичок з питань охорони праці або безпечного ведення робіт.

Організацію навчання та перевірки знань з питань охорони праці працівників під час підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації здійснює служба охорони праці або інші спеціалісти, яким доручена ця робота. У відповідних навчальних програмах має передбачатися теоретичне та практичне навчання.

Працівники, зайняті на роботах з підвищеною небезпекою або там, де є потреба у професійному доборі, повинні проходити попереднє спеціальне навчання і не рідше ніж один раз на рік – перевірку знань відповідних нормативних актів про охорону праці. Перелік таких робіт затверджується Державною службою з питань праці.

У подальшому працівники мають проходити попереднє спеціальне навчання і перевірку знань з питань охорони праці залежно від специфіки виробництва й з урахуванням вимог норм та правил безпеки праці для конкретних робіт з підвищеною небезпекою, але не рідше одного разу на рік.

Перевірка знань працівників з правил безпеки та інших питань охорони праці проводиться за тими нормативними актами, що регламентують безпеку, забезпечення та додержання вимог, які входять до їх службових або трудових обов'язків.

Допуск до роботи осіб, які не пройшли навчання, інструктажі і перевірку знань з охорони праці, забороняється.

Позачергове навчання з метою ознайомлення з новими нормативно-правовими актами з охорони праці може проводитися у формі семінарів.

Навчання з охорони праці здійснюється на усіх підприємствах, в установах, навчальних закладах незалежно від форми власності (ст. 18 Закону).

Вивчення нормативних дисциплін з охорони праці в усіх вищих навчальних закладах здійснюється відповідно до наказу Міністерства освіти від 02.12.98 № 420 «Про вдосконалення навчання з охорони праці й безпеки життєдіяльності у закладах вищої освіти України», а саме: навчальних дисциплін «Основи охорони праці» (заклади вищої освіти), «Охорона праці в галузі» (заклади вищої освіти), проводиться за типовими навчальними планами і програмами з цього предмета і навчальних дисциплін, які затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі освіти і науки за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з нагляду за охороною праці. Окремі питання (розділи) з охорони праці мають передбачатися у навчальних програмах спеціальних дисциплін.

Інструктажі з питань охорони праці за характером і часом проведення поділяються на вступний, первинний, повторний, позаплановий та цільовий. На прохання працівника може бути проведений додатковий інструктаж.

Вступний інструктаж проводиться:

- з усіма працівниками, які приймаються на постійну або тимчасову роботу, незалежно від їх освіти, стажу роботи та посади;
- з працівниками інших організацій, які прибули в підрозділ і беруть безпосередню участь у трудовому процесі або виконують інші роботи;
- з курсантами ЗВО МВС України, які прибули в підрозділ для проходження навчальної практики або стажування на посаді.

Вступний інструктаж проводиться спеціалістом служби охорони праці або іншим фахівцем відповідно до наказу (розпорядження) по підрозділу, який в установленому Типовим положенням порядку пройшов навчання і перевірку знань з питань охорони праці.

Програма та тривалість інструктажу затверджуються керівником підрозділу.

Первинний інструктаж проводиться до початку служби безпосередньо на робочому місці:

- з новоприйнятим працівником;
- з працівником, який переводиться з одного структурного підрозділу до іншого;
- який виконуватиме нову для нього роботу;
- відрядженим працівником іншого підрозділу.

Первинний інструктаж на робочому місці проводиться індивідуально або з групою осіб одного фаху за діючими в підрозділі інструкціями з охорони праці відповідно до виконуваних робіт.

Повторний інструктаж проводиться на робочому місці індивідуально з окремим працівником або групою працівників, які виконують однотипні роботи, за обсягом і змістом переліку питань первинного інструктажу.

Повторний інструктаж проводиться в терміни, визначені нормативно-правовими актами з охорони праці, які діють у галузі, з урахуванням конкретних умов праці, але не рідше:

- на роботах з підвищеною небезпекою – 1 раз на 3 місяці;
- для решти робіт – 1 раз на 6 місяців.

Позаплановий інструктаж проводиться з працівниками на робочому місці або в кабінеті охорони праці:

- при введенні в дію нових або переглянутих нормативно-правових актів з охорони праці, а також при внесенні змін та доповнень до них;
- при зміні оперативної обстановки, заміні або модернізації обладнання, спецзасобів, табельної вогнепальної зброї, що використовується працівниками поліції, та інших факторів, що впливають на стан охорони праці та забезпечення особистої безпеки;
- при порушеннях працівниками вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що призвели до травм, аварій, пожеж тощо;

- при перерві в роботі виконавця робіт більш ніж на 30 календарних днів – для робіт з підвищеною небезпекою, а для решти робіт – понад 60 днів.

Позаплановий інструктаж з курсантами, слухачами проводиться під час проведення навчальної практики та стажування на посаді при порушеннях ними вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що можуть призвести або призвели до травм, аварій, пожеж тощо.

Позаплановий інструктаж може проводитися індивідуально з окремим працівником або з групою працівників одного фаху. Обсяг і зміст позапланового інструктажу визначаються в кожному окремому випадку залежно від причин і обставин, що спричинили потребу його проведення.

Цільовий інструктаж проводиться з працівниками:

- при ліквідації аварії або стихійного лиха;
- при проведенні робіт, на які відповідно до законодавства, оформлюються наряд-допуск, наказ або розпорядження.

Цільовий інструктаж проводиться індивідуально з окремим працівником або з групою працівників. Обсяг і зміст цільового інструктажу визначаються залежно від виду робіт, що виконуватимуться.

Первинний, повторний, позаплановий і цільовий інструктажі проводить безпосередній керівник (начальник структурного підрозділу) або особа, яка ним уповноважена. Вони завершуються перевіркою знань у вигляді усного опитування або за допомогою технічних засобів, а також перевіркою набутих навичок заходів безпеки, особою, яка проводила інструктаж.

При незадовільних результатах перевірки знань, умінь і навичок щодо дотримання заходів безпеки під час несення служби після первинного, повторного чи позапланового інструктажів, протягом 10 днів додатково проводяться інструктаж і повторна перевірка знань.

При незадовільних результатах перевірки знань після цільового інструктажу допуск до виконання робіт або несення служби не надається.

Про проведення первинного, повторного, позапланового і цільового інструктажів та їх допуск до роботи, особа, яка проводила інструктаж, робить запис до журналу реєстрації інструктажів з питань охорони праці на робочому місці.

Контрольні запитання

1. Що таке санітарне та епідемічне благополуччя населення?
2. Назвіть основні фактори середовища життєдіяльності.
3. Назвіть основні вимоги до прийняття особи на службу в Національну поліцію.
4. Що таке службова підготовка?
5. Що передбачає захищеність працівників Національної поліції?
6. Назвіть основні форми забезпечення особистої безпеки поліцейського.
7. Яка різниця між вступним та первинним інструктажами?
8. Що таке цільовий інструктаж та яка його мета?

Рекомендована література з теми

1. Конституція України : Офіц. вид. Київ : Парлам. вид-во, 2001. 92 с.
2. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII : станом на 23 квіт. 2021 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 09.06.2021).
3. Про охорону праці: закон України зі змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 21, ст. 133.
4. Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю : Наказ М-ва внутр. справ України від 01.02.2016 р. № 70.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-16> (дата звернення: 09.06.2021).

5. Про заходи щодо зміцнення дисципліни і законності в органах внутрішніх справ та попередження надзвичайних подій, пов'язаних із загибеллю й травмуванням особового складу: наказ МВС України від 16 березня 2007 р. №281.

6. Грибан В. Г. Негодченко О. В. Охорона праці в органах внутрішніх справ: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 336 с.

7. Особиста безпека: навч.-практ. посіб. / Криволапчук В.О. та ін. Київ: ВПЦ МВС України, 2006. 169 с.

8. Ромашенко В. Є. Безпека життєдіяльності та охорона праці: навч-метод. посіб. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М. 2021. 294 с.

ТЕМА 4.
ПОЖЕЖНА БЕЗПЕКА.
ПЕРВИННІ ЗАСОБИ ПОЖЕЖОГАСІННЯ

Основні поняття і ключові слова: пожежа, горіння, пожежонебезпечні властивості речовин, пожежонебезпечна зона, вогняний шторм, токсична дія, система пожежного захисту, протипожежний режим, пожежна безпека об'єкту.

4.1. Основні поняття та визначення пожежної безпеки

Кодекс цивільного захисту України містить наступні визначення:

- пожежа – неконтрольований процес знищування або пошкодження вогнем майна, під час якого виникають чинники, небезпечні для істот та навколишнього природного середовища;

- пожежна безпека – відсутність неприпустимого ризику виникнення і розвитку пожеж та пов'язаної з ними можливості завдання шкоди живим істотам, матеріальним цінностям і довкіллю.

Горіння – це хімічна реакція окислювання, що супроводжується виділенням продуктів згоряння, тепла і випромінюванням світла. Процес виникнення горіння поділяють на кілька видів: спалах, загоряння, запалення, самозаймання, самозапалювання, вибух.

Пожежна безпека об'єкта – стан об'єкта, при якому виключається можливість виникнення пожежі, а у випадку її виникнення мінімізується вплив на людей небезпечних факторів пожежі й забезпечується захист матеріальних цінностей.

Протипожежний режим – це комплекс установлених норм і правил поведінки людей, виконання робіт і експлуатації об'єкта, спрямованих на гарантування пожежної безпеки.

Система пожежного захисту – комплекс організаційних і технічних засобів, спрямованих на запобігання впливу на людей небезпечних факторів пожежі й обмеження матеріальних збитків.

Процес горіння є неможливим без трьох складових: наявність окислювача; наявності пальної речовини; наявність джерела запалювання.

Екстремальні ситуації під час пожеж характеризуються набором небезпечних факторів: відкритий вогонь; підвищена температура; теплове випромінювання; дим; знижена концентрація кисню; небезпека вибухів і обвалення.

Дим має наступні основні види небезпеки:

- 1) токсична дія;
- 2) підвищена оптична щільність.

Підвищена оптична щільність диму становить собою погіршення видимості внаслідок забарвлення диму продуктами горіння. Як правило, дим при пожежі має чорний колір, і на відстані 1 м видимість практично дорівнює 0, що перешкоджає гасінню та евакуації.

Крім цих небезпечних чинників, від яких гинуть люди, є ще два фактори, які спричиняють загибель людей на пожежах: паніка; вогняний шторм.

Вогняний шторм – небезпечне явище під час великих пожеж, що супроводжується всмоктуванням у полум'я всього, що знаходиться поруч, у тому числі людей. Під час горіння різних речовин обов'язково спалюється кисень, який поповнюється з навколишнього середовища, в результаті створюється повітряний напір (вітер) у бік пожежі. Чим потужнішою є пожежа, тим сильнішим є повітряний напір у бік осередку пожежі.

Пожежонебезпечна зона – це простір, де можуть знаходитись пальні речовини, як у нормальних умовах, так і при можливих надзвичайних ситуаціях.

Одним із різновидів пожеж є природні пожежі. Основними видами пожеж як стихійних лих, які охоплюють великі території (сотні, тисячі, мільйони гектарів), є ландшафтні пожежі – лісові і степові.

Лісові пожежі поділяють на низові, верхові, підземні. За інтенсивністю горіння лісові пожежі поділяються на слабкі, середні, сильні.

Лісові низові пожежі характеризуються горінням сухого трав'яного покриву, лісової підстилки і підліску без захоплення крон дерев. Швидкість руху фронту низової пожежі становить від 0,3-1 м/хв. (слабка пожежа) до 16 м/хв. (сильна пожежа), висота полум'я - 1-2 м, максимальна температура на кромці пожежі досягає 900 °С.

Лісові верхові пожежі розвиваються, як правило, з низових і характеризуються горінням крон дерев. При швидкій верховій пожежі полум'я розповсюджується з крони на крону з великою швидкістю, яка досягає 8-25 км/год., залишаючи деколи цілі ділянки незайманого вогнем лісу. При стійкій верховій пожежі вогнем охоплені не тільки крони, а й стовбури дерев.

Полум'я розповсюджується зі швидкістю 5-8 км/год., охоплює весь ліс від ґрунтового шару до верхівок дерев.

Підземні пожежі виникають як продовження низових або верхових лісових пожеж і розповсюджуються по шару торфу, який знаходиться на глибині 50 см. Горіння йде повільно, майже без доступу повітря, зі швидкістю 0,1-0,5 м/хв., виділяється велика кількість диму і утворюються прогари (пустоти, які вигоріли). Тому підходити до осередку підземної пожежі треба обережно. Горіння може тривати довго, навіть взимку під шаром ґрунту.

Степові (польові) пожежі виникають на відкритій місцевості, де є суха пожухла трава або збіжжя, яке дозріло. Вони мають сезонний

характер і частіше бувають влітку, рідше навесні й практично відсутні взимку. Швидкість їх розповсюдження може досягати 20–30 км/год.

Основними заходами боротьби з лісовими низовими пожежами є: засипання вогню землею, zalивання водою (хімікатами), створення мінералізованих протипожежних смуг, пуск зустрічного вогню.

Гасити лісову верхову пожежу складніше. Її гасять шляхом створення протипожежних смуг, застосовують воду і пускають зустрічний вогонь. Степові (польові) пожежі гасять тими ж засобами, що і лісові.

Гасіння підземних пожеж здійснюється в більшості випадків двома заходами. При першому навколо торф'яної пожежі на відстані 8-10 м від її краю копають траншею глибиною до мінералізованого шару ґрунту або до рівня ґрунтових вод і заповнюють її водою. При другому заході влаштовують навколо пожежі смугу, яка насичена розчинами хімікатів. Спроби zalивати підземну пожежу водою успіху не мали.

Деякі рекомендації щодо правил поведінки при пожежах

- при пожежах треба остерігатися високої температури, задимленості і загазованості, вибухів, падіння дерев і будівель, провалів у прогорілий ґрунт;

- перед тим як увійти в палаюче приміщення, треба накритися з головою вологим простирадлом, плащем, шматком тканини тощо;

- двері в задимлене приміщення треба відчиняти обережно, щоб запобігти спалаху полум'я від швидкого притоку свіжого повітря; в дуже задимленому приміщенні треба плазувати; для захисту від чадного газу треба дихати через вологу тканину;

- якщо на людині загорівся одяг, треба лягти на землю та збити полум'я, бігти не можна, це ще більше роздмухує полум'я;

- якщо побачите людину в палаючому одязі, накиньте на неї пальто, плащ, будь-яке простирадло і щільно притисніть;

- при гасінні пожежі використовуйте вогнегасники, воду, пісок, землю, простирадла та інші засоби;
- виходити із зони пожежі треба проти вітру, тобто у тому напрямку, звідки дує вітер;
- при гасінні лісових пожеж використовуйте гілля листяних дерев (берези, ліщини), лопати тощо; гілками слід захльостувати край пожежі, за допомогою лопат засипати його ґрунтом.

4.2. Пожежна безпека та пожежна профілактика в підрозділах поліції

Останнім часом спостерігається виникнення великих пожеж і в підрозділах Національної поліції, а отже, забезпечення пожежної безпеки стає одним із найважливіших напрямків охорони життя та здоров'я працівників підрозділів Національної поліції.

Пожежна безпека, згідно з Кодексом цивільного захисту України, визначається як відсутність неприпустимого ризику виникнення і розвитку пожеж та пов'язаної з ними можливості завдання шкоди живим істотам, матеріальним цінностям або довкіллю. На кожному галузевому об'єкті з урахуванням його пожежної небезпеки наказом (інструкцією) встановлюється відповідний протипожежний режим, зокрема визначено:

- дії працівників у разі виявлення пожежі;
- місце для розташування побутових нагрівальних приладів;
- правила проїзду та стоянки транспортних засобів;
- порядок відключення від мережі електрообладнання у разі пожежі;
- порядок огляду й зачинення приміщень після закінчення роботи;
- порядок проходження посадовими особами навчання й перевірки знань із питань пожежної безпеки, а також проведення з працівниками протипожежних інструктажів та занять із пожежно-технічного мінімуму з

призначенням відповідальних за їхнє проведення;

- порядок організації експлуатації й обслуговування наявних технічних засобів протипожежного захисту (протипожежного водопроводу насосних станцій, установок пожежної сигналізації, автоматичного пожежогасіння, димовидалення, вогнегасників тощо).

Працівники зобов'язані дотримуватися встановлених вимог протипожежного режиму та виконувати інші вимоги з питань пожежної безпеки, які передбачені нормативними актами та актами, чинними на відповідних галузевих об'єктах.

Пожежна безпека в підрозділах Національної поліції забезпечується організаційними, технічними заходами і протипожежним захистом. До *організаційних заходів* належать: розробка правил, інструкцій, інструктажів протипожежної безпеки; організація інструктування і навчання робітників і службовців; здійснення контролю за дотриманням встановленого протипожежного режиму всіма працюючими; організація щоденної перевірки протипожежного стану приміщень після закінчення роботи; розробка і затвердження плану евакуації і порядку оповіщення людей на випадок виникнення пожежі; організація дотримання належного протипожежного нагляду за об'єктами; організація перевірки належного стану пожежної техніки та інвентарю.

До *технічних заходів* належать: дотримання пожежних норм, вимог та правил при влаштуванні будівель, споруд, складів; підтримання у справному стані систем опалення вентиляції, обладнання; улаштування автоматичної пожежної сигналізації систем автоматичного гасіння пожеж та пожежного водопостачання; заборона використання обладнання, пристроїв приміщень та інструментів, що не відповідають вимогам протипожежної безпеки; правильна організація праці на робочих місцях з використанням пожежонебезпечних інструментів, приладів, технологічних установок.

Діяльність із забезпечення пожежної безпеки є складовою функціональних посадових обов'язків керівників і працівників підприємств, установ та організацій. Це повинно бути відображено у трудових договорах (контрактах), статутах та положеннях. Забезпечення пожежної безпеки в підрозділах Національної поліції покладається на керівника.

Пожежна профілактика – це комплекс організаційних і технічних заходів, спрямованих на гарантування безпеки людей, запобігання пожежам, обмеження їх поширення, а також створення умов для успішного гасіння пожежі.

Заходи пожежної профілактики поділяють на дві групи. *Перша група заходів* – це дотримання вимог пожежної безпеки під час проектування, будівництва та реконструкції об'єктів та приміщень, які використовуються працівниками, а також облаштування їх системами протидимового захисту та технічними засобами оповіщення про пожежу.

Слід враховувати і те, що місцем роботи більшості працівників Національної поліції, крім патрульної поліції, переважно є кабінети та інші офісні приміщення, і будь-який об'єкт (будівля, споруда, приміщення), який використовується в підрозділах Національної поліції, як правило, завжди є багатолюдним, а тому згідно з нормативними актами, незалежно від обладнання його будь-якими типами установок пожежогасіння, пожежної сигналізації, внутрішнім пожежним водогоном, мусить бути забезпечений первинними засобами пожежогасіння: вогнегасниками, ящиками з піском, бочками з водою, покривалами з негорючого теплоізоляційного матеріалу, пожежними відрами, совковими лопатами, гаками, ломами, сокирами тощо, які використовуються для локалізації і ліквідації пожеж на їхній початковій стадії розвитку.

Другу групу заходів пожежної профілактики становлять ті, які застосовуються в період експлуатації об'єкта, зокрема:

- організація пожежної охорони, навчань, інструктажів з питань пожежної безпеки;
- вивчення правил пожежної безпеки персоналом;
- проведення профілактичних протипожежних оглядів;
- встановлення відповідного протипожежного режиму;
- забезпечення приміщень планами (схемами) евакуації персоналу в разі виникнення пожежі тощо.

З метою запобігання виникненню пожеж, їх поширенню та для боротьби з ними працівники Національної поліції проходять інструктажі й навчання за спеціальними програмами. Організація своєчасного і якісного проведення навчання, інструктажів та перевірки знань із питань пожежної безпеки в організаціях покладається на їх керівників, а в структурних підрозділах – на керівника відповідного підрозділу. Навчання з питань пожежної безпеки є обов'язковим і здійснюється під час службової підготовки за програмами з питань пожежної безпеки, які погоджуються з центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, а також під час проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту.

З урахуванням пожежної небезпеки наказом керівника (інструкцією) встановлюється відповідний порядок проходження посадовими особами навчання й перевірки знань із питань пожежної безпеки, а також проведення з працівниками протипожежних інструктажів та занять із пожежно-технічного мінімуму з призначенням відповідальних за їхнє проведення.

Обсяг та зміст інструктажу визначаються в кожному випадку окремо залежно від причин, що спричинили необхідність його проведення.

Первинний, повторний, позаплановий та цільовий протипожежні інструктажі проводяться безпосередньо керівниками робіт, які пройшли навчання і перевірку знань із питань пожежної безпеки.

4.3. Дії працівників Національної поліції на випадок пожежі та надання першої допомоги потерпілим

При виявленні пожежі працівники Національної поліції зобов'язані повідомити відповідні державні органи і громадські об'єднання, вжити невідкладних заходів для ліквідації її наслідків, врятування людей і надання їм допомоги, охорони майна, що залишилося без нагляду. При підозрі на підпал необхідно організувати охорону слідів злочину, речових доказів, ужити заходів з розшуку і затримання підозрілих.

Для збереження життя і здоров'я людей в умовах пожежі необхідно дотримуватися таких правил:

- при загоранні одягу на людині не дозволяти їй бігти; необхідно повалити її на землю і рясно полити водою, збити вогонь;
- не роздягати обпаленого, якщо одяг його прогорів, накрити постраждалі частини тіла стерильною марлею, іншим матеріалом;
- перш ніж увійти до палаючого будинку, потрібно накритися з головою мокрим покривалом, шматком щільної тканини тощо;
- двері до задимленого приміщення слід відкривати обережно, оскільки швидкий приплив збагаченого киснем повітря може призвести до спалаху;
- для захисту від диму та високої температури при гасінні пожеж дихати потрібно через зволожену тканину;
- не стрибати вниз з висоти вище третього поверху, оскільки це надзвичайно небезпечно.

Горіння одягу, безпосередні контакти з полум'ям, розжареними предметами, рідинами, що горять, призводять до опіків різного ступеня.

Опіки I, II, III А ступенів належать до поверхневих. Вони можуть загоюватися самостійно з повним відновленням шкірного покриву навіть на великій площі опіку. Глибокі опіки III Б та IV ступенів принципово відрізняються тим, що загоюються рубцюванням та здебільшого вимагають хірургічних методів лікування.

Перша допомога повинна бути спрямована на припинення впливу високої температури на потерпілого. Його кладуть у горизонтальне положення та швидко гасять одяг, що горить, будь-яким способом.

При невеликому опіку (I ступеня) необхідно підставити обпечене місце під струмінь холодної води та тримати до стихання болю, а потім змочити уражену ділянку спиртом або одеколоном, не накладаючи пов'язки.

При сильних опіках та утворенні пухирів необхідно на них покласти стерильну антисептичну пов'язку. У разі відсутності такого роду матеріалів використовують чистий рушник, простирadlo, хустинку тощо, дати знеболювальні препарати.

При великих опікових ураженнях шкіри треба негайно викликати швидку допомогу, закутати потерпілого чистим пропрасованим простирadлом, дати знеболювальні препарати та велику кількість рідини (чай, мінеральна вода).

При сильних опіках не можна:

- обробляти шкіру спиртом, одеколоном, поливати пухирі та обвуглену шкіру водою;
- проколювати пухирі, що утворилися, щоб не інфікувати рану;
- змащувати вражені місця жиром, розчином брильянтовым зеленим, засипати порошками (це перешкоджає подальшому лікуванню);
- зривати прилиплі до місця опіку частини одягу;
- дозволяти потерпілому самостійно пересуватися (можливий шок).

Контрольні запитання

1. Чи є поняття «пожежа» та «горіння» тожніми?
2. Правила поведінки при пожежі.
3. Що таке пожежна профілактика?
4. Які заходи відносяться до другої групи заходів пожежної профілактики?
5. Назвіть заходи домедичної допомоги при великих опікових ураженнях шкіри.

Рекомендована література з теми

1. Культура безпеки на ядерних об'єктах України: учеб. пособ. / Бегун В.В. та ін.. Київ: НТУУ КПИ, 2009. 363с.
2. Березуцький В. В., Васьковець Л. А., Вершиніна Н. П. Безпека життєдіяльності : навч. посіб. / ред. В. В. Березуцький. Харків : Факт, 2005. 348 с.
3. Бегун В.В., Науменко І.М. Безпека життєдіяльності (забезпечення соціальної, техногенної та природної безпеки): навч. посіб. Київ, 2004. 328с.
4. Желібо Є. П., Заверуха Н. М., Зацарний В. В. Безпека життєдіяльності: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів освіти України I-IV рівнів акредитації / ред. Є. П. Желібо, В.М. Пічі. Київ: «Каравела», Львів: «Новий Світ», 2002. 328 с.
5. Безпека життєдіяльності: навч. посіб. / ред.. Касьянов М.А. Луганськ: Видавництво СНУ ім. В. Даля, 2006. 284 с.
6. Конституція України : Офіц. вид. Київ : Парлам. вид-во, 2001. 92 с.
7. Концепція освіти з напрямку «Безпека життя і діяльності людини». В.О. Кузнецов, В.В. Мухін, О.Ю. Буров та ін. *Інформаційний вісник. Вища освіта*. Київ: Видавництво наук.-метод. центру вищої освіти МОНУ, 2001. № 6. С. 6–17.

8. Ліпкан В.А. Безпекознавство: навч. посіб. Київ: Видавництво Європ. ун-ту, 2003. 208 с.
9. Михайлюк В.О. Цивільний захист: навч. посіб. Миколаїв: НУК, 2005. Т.1: Соціальна, техногенна і природна безпека. 136 с.
10. Михайлюк В.О., Халмурадов Б.Д. Цивільна безпека: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 158 с.
11. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Офіційний сайт. URL: <http://www.menr.gov.ua/>.
12. Міністерство освіти і науки України. Офіційний сайт. URL: <http://www.mon.gov.ua>.
13. Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи. Офіційний сайт. URL: <http://www.mns.gov.ua/>.
14. Безпека життєдіяльності: навч. посіб. / Мохняк С.М. та ін. Львів: Видавництво НУ «Львівська політехніка», 2009. 264 с.
15. Осипенко С.І., Іванов А.В. Організація функціонального навчання у сфері цивільного захисту: навч. посіб. Київ, 2008. 286с.
16. Постійне представництво України при ООН. Офіційний сайт. URL. <http://www.uamission.org/>.
17. Рада національної безпеки і оборони України. Офіційний сайт. Дата оновлення: 27.07.2020 р. URL: <http://www.rainbow.gov.ua/> (дата звенення: 27.07.2020 р.).
18. Ромашенко В. Є. Безпека життєдіяльності та охорона праці: навч-метод. посібник. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М. 2021. 294 с.
19. Скобло Ю.С., Соколовська Т.Б., Мазоренко Д.І., Тіщенко Л.М., Троянов М.М. Безпека життєдіяльності: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації. Київ: Кондор, 2003. 424с.

20. Черняков О.Г., Кочін І.В., Сидоренко П.І., Букін В.Є, Костенецький М.І. Медицина катастроф: навч. посіб. Київ: Здоров'я. 2001, 348 с.

21. Яким Р.С. Безпека життєдіяльності: навч. посіб. Львів: Видавництво «Бескид Біт», 2005. 304 с.

22. Яремко З.М. Безпека життєдіяльності: навч. посіб. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Ів. Франка, 2005. 301 с.

ТЕМА 5.

ЕЛЕКТРОБЕЗПЕКА В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Основні поняття і ключові слова: електричний опік, електричний знак, металізація шкіри, електроофтальмологія, механічні пошкодження, біологічна дія струму, механічна дія струму, електролітична дія струму, термічна дія струму, електроустаткування, електротравматизм.

Трудова діяльність є найважливішою формою взаємодії людини з навколишнім середовищем, яка реалізується в планомірному процесі праці. Праця – це заздалегідь осмислений процес свідомої діяльності людини з урахуванням її досвіду, матеріальних і духовних потреб.

У ст. 3 Основного закону України сказано, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є в Україні вищою соціальною цінністю». У ст.43 Конституції України уточнюється, що «кожний має право на нормальні, безпечні і здорові умови праці...». На жаль, під час виконання службових обов'язків трапляються нещасні випадки, що нерідко призводять до загибелі людей або втрати ними здоров'я чи працездатності.

Держава створює умови для повної зайнятості працездатного населення, рівні можливості для громадян у виборі професії й трудової діяльності, затверджує програми навчання, підготовки і перепідготовки працівників. Реалізація цих прав здійснюється через виконання вимог, викладених у законодавчих актах з питань охорони праці.

5.1. Основні визначення та актуальність проблеми електробезпеки

Електробезпека – це система організаційних та технічних заходів і

засобів, що забезпечують захист людей від шкідливого та небезпечного впливу електричного струму, електричної дуги, електромагнітного поля і статичної електрики.

Аналіз виробничого травматизму показує, що кількість травм, які спричинені дією електричного струму є незначною і складає близько 1%, однак із загальної кількості смертельних нещасних випадків частка електротравм вже складає 20-40% і займає одне з перших місць. Найбільша кількість випадків електротравматизму, в тому числі із смертельними наслідками, стається при експлуатації електроустановок напругою до 1000 В, що пов'язано з їх поширенням і відносною доступністю практично для кожного, хто працює на виробництві. Випадки електротравматизму, під час експлуатації електроустановок напругою понад 1000 В нечасті, що обумовлено незначним поширенням таких електроустановок і обслуговуванням їх висококваліфікованим персоналом.

Електроустаткування, з яким доводиться мати справу практично всім працівникам на виробництві, становить значну потенційну небезпеку ще й тому, що органи чуття людини не здатні на відстані виявляти наявність електричної напруги. У зв'язку з цим захисна реакція організму проявляється лише після того, як людина потрапила під дію електричної напруги. Проходячи через організм людини електричний струм справляє на нього термічну, електролітичну, механічну та біологічну дію.

Термічна дія струму проявляється в опіках деяких окремих ділянок тіла, нагріванні кровеносних судин, нервів, крові тощо.

Електролітична дія струму проявляється у розкладі крові та інших органічних рідин організму і викликає значні порушення фізико-хімічного складу.

Біологічна дія струму проявляється як подразнення та збудження живих тканин організму, що супроводжується мимовільними судомними скороченнями м'язів, у тому числі легенів та серця. В результаті можуть

виникнути різні порушення і навіть повне припинення діяльності органів кровообігу та дихання.

Причинами смерті в результаті ураження електричним струмом можуть бути: припинення роботи серця, припинення дихання та електричний шок. Припинення роботи серця, як наслідок дії струму на м'яз серця, найнебезпечніше. Ця дія струму може бути прямою, коли струм протікає крізь область серця, і рефлекторною, коли струм проходить по центральній нервовій системі. В обох випадках може статися зупинка серця або настане його фібриляція (безладне скорочення м'язових волокон серця фібрил), що призведе до припинення кровообігу.

Припинення дихання може бути викликане прямою або рефлекторною дією струму на м'язи грудної клітки, що беруть участь у процесі дихання. За тривалої дії струму настає, так звана асфіксія (задуха) – хворобливий стан в результаті нестачі кисню та надлишку діоксиду карбону в організмі. Під час асфіксії втрачається свідомість, чутливість, рефлекси, потім припиняється дихання і, насамкінець, зупиняється серце – настає клінічна смерть.

Отже, основними причинами електротравматизму на виробництві є: випадкове доторкання до неізольованих струмопровідних частин електроустаткування; використання несправних ручних електроінструментів; застосування нестандартних або несправних переносних світильників напругою 220 чи 127 В; робота без надійних захисних засобів та запобіжних пристосувань; доторкання до незаземлених корпусів електроустаткування, що опинилися під напругою внаслідок пошкодження ізоляції; недотримання правил улаштування, технічної експлуатації та правил техніки безпеки при експлуатації електроустановок тощо.

5.2. Види електротравм

Електротравма – це травма, яка спричинена дією електричного струму чи електричної дуги. За наслідками електротравми умовно підрозділяють на два види: місцеві електротравми, коли виникає місцеве ушкодження організму та загальні електротравми (електричні удари), коли вражається весь організм внаслідок порушення нормальної діяльності життєво важливих органів і систем. Приблизний розподіл електротравм за їх видами має такий вигляд: місцеві електротравми – 20%; електричні удари – 25%; змішані травми (сукупність місцевих електротравм та електричних ударів) – 55%.

Характерними місцевими електричними травмами є електричні опіки, електричні знаки, металізація шкіри, механічні ушкодження та електроофтальмія.

Електричний опік – найбільш поширена місцева електротравма (близько 60%).

Електричні опіки залежно від умов їх виникнення бувають двох видів: струмові (контактні), коли внаслідок проходження струму електрична енергія перетворюється в теплову, та дугові, які виникають внаслідок дії на тіло людини електричної дуги. Залежно від кількості виділеної теплоти та температури, а також розмірів дуги, електричні опіки можуть уражати не лише шкіру, але й м'язи, нерви і навіть кістки. Такі опіки називаються глибинними і заживають досить довго.

Електричні знаки (електричні позначки) являють собою плями сірого чи блідо-жовтого кольору у вигляді мозоля на поверхні шкіри в місці її контакту із струмопровідними частинами.

Металізація шкіри – це проникнення у верхні шари шкіри найдрібніших часточок металу, що розплавляється внаслідок дії електричної дуги. Такого ушкодження, зазвичай, зазнають відкриті частини тіла – руки та лице. Ушкоджена ділянка шкіри стає твердою та

шорсткою, однак за відносно короткий час вона знову набуває попереднього вигляду та еластичності.

Механічні ушкодження – це ушкодження, які виникають внаслідок судомних скорочень м'язів під дією електричного струму, що проходить через тіло людини. Механічні ушкодження проявляються у вигляді розривів шкіри, кровоносних судин, нервових тканин, а також вивихів суглобів і навіть переломів кісток.

Електроофтальмія – ураження очей, викликане інтенсивним випромінюванням електричної дуги, спектр якої містить шкідливі для очей ультрафіолетові та ультрачервоні промені. Крім того, можливе попадання в очі бризок розплавленого металу. Захист від електроофтальмії досягається носінням захисних окулярів, які не пропускають ультрафіолетових променів, і забезпечують захист очей від бризок розплавленого металу.

Найбільш небезпечним видом електротравм є електричний удар, який у більшості випадків (близько 80%, включаючи й змішані травми) призводить до смерті потерпілого.

Електричний удар – це збудження живих тканин організму електричним струмом, що супроводжується судомним скороченням м'язів. Залежно від наслідків ураження електричні удари можна умовно підрозділити на чотири ступеня:

I – судомні скорочення м'язів без втрати свідомості;

II – судомні скорочення м'язів з втратою свідомості, але зі збереженням дихання та роботи серця;

III – втрата свідомості та порушення серцевої діяльності чи дихання (або одного і другого разом);

IV – клінічна смерть.

Клінічна смерть – це перехідний період від життя до смерті, що настає з моменту зупинки серцевої діяльності та легенів і триває 6–8

хвилин, доки не загинули клітини головного мозку. Після цього настає біологічна смерть, внаслідок якої припиняються біологічні процеси у клітинах і тканинах організму і відбувається розпадання білкових структур.

Якщо при клінічній смерті негайно звільнити потерпілого від дії електричного струму та терміново розпочати надання необхідної допомоги (штучне дихання, масаж серця), то існує висока імовірність щодо збереження йому життя.

Причинами летальних наслідків від дії електричного струму можуть бути: зупинка серця чи його фібриляція (хаотичне скорочення волокон серцевого м'яза); припинення дихання внаслідок судомного скорочення м'язів грудної клітки, що беруть участь у процесі дихання; електричний шок (своєрідна нервово-рефлекторна реакція організму у відповідь на подразнення електричним струмом, що супроводжується розладами кровообігу, дихання, обміну речовин і т. п.). Можлива також одночасна дія двох або навіть усіх трьох вищеназваних причин. Слід зазначити, що шоківий стан може тривати від кількох десятків хвилин до діб. При тривалому шоківому стані, зазвичай, настає смерть.

5.3. Небезпеки електричного струму.

Фактори, що визначають небезпеку ураження електричним струмом.

Характер та наслідки дії на людину електричного струму залежать від наступних факторів: електричного опору людини; величини напруги та струму; тривалості дії електричного струму; шляху струму крізь тіло людини; роду та частоти електричного струму; умов зовнішнього середовища.

Електричний опір тіла людини. Тіло людини є провідником електричного струму, однак неоднорідним за електричним опором.

Найбільший опір електричному струму справляє шкіра, тому опір тіла людини визначається, головним чином, опором шкіри.

Шкіра складається з двох основних шарів: зовнішнього – епідермісу та внутрішнього – дерми. Зовнішній шар – епідерма, у свою чергу має кілька шарів, з яких самий товстий верхній шар називається *роговим*. Роговий шар в сухому та незабрудненому стані можна розглядати як діелектрик: його питомий об’ємний опір досягає $10^5 - 10^6$ Ом/м, що в тисячі разів перевищує опір інших шарів шкіри – дерми. Опір дерми незначний: він у багато разів менший опору рогового шару.

Опір тіла людини при сухій, чистій та непошкодженій шкірі (вимірний при напрузі 15–20 В) коливається від 3 до 100 кОм і більше, а опір внутрішніх шарів тіла складає усього 300-500 Ом. Внутрішній опір тіла вважається активним. Його величина залежить від довжини та поперечного розміру ділянки тіла, по якій проходить струм. Зовнішній опір тіла складається наче з двох паралельно включених опорів: активного та ємнісного. На практиці звичайно нехтують ємнісним опором, який має невелике значення, і вважають опір тіла людини активним і незмінним. За розрахункову величину при змінному струмі промислової частоти приймають активний опір тіла людини, що дорівнює 1000 Ом.

У реальних умовах опір тіла людини не є сталою величиною. Він залежить від ряду факторів, у тому числі від стану шкіри, стану навколишнього середовища, параметрів електричного кола тощо. Пошкодження рогового шару (порізи, подряпини, садна тощо) зменшують опір тіла до 500–700 Ом, що збільшує небезпеку ураження людини струмом. Такий самий вплив справляє зволоження шкіри водою або потом. Таким чином, робота із електрообладнанням вологими руками або в умовах, що викликають зволоження шкіри, а також при підвищеній температурі, яка викликає посилене виділення поту, підвищує небезпеку ураження людини струмом. Забруднення шкіри шкідливими речовинами,

які добре проводять електричний струм (пил, окалина тощо), призводить до зменшення її опору.

На опір тіла справляє вплив площа контактів, а також місце доторкання, тому що у однієї й тієї самої людини опір шкіри неоднаковий на різних ділянках тіла.

Найменший опір має шкіра обличчя, шиї, рук на ділянці вище долоні та особливо на тому їх боці, що повернутий до тулуба, під пахвами, на тильному боці кисті тощо. Шкіра долоні та підошов має опір, що у багато разів перевищує опір шкіри інших ділянок шкіри.

Із збільшенням струму та часу його проходження опір тіла людини падає, тому що при цьому посилюється місцеве нагрівання шкіри, що призводить до розширення її судин, до посилення постачання цієї ділянки кров'ю та до збільшення виділення поту. Із зростанням напруги, що прикладається до тіла людини, опір шкіри зменшується в десятки разів, наближаючись до опору внутрішніх тканин (300-500 Ом) Це пояснюється електричним пробоем рогового шару шкіри, збільшенням струму, що проходить крізь шкіру. Із збільшенням частоти струму опір тіла буде зменшуватися і при 10-20 кГц зовнішній шар шкіри практично втрачає опір електричному струму.

Величина струму та напруга. Основним фактором, що обумовлює результат ураження електричним струмом, є сила струму, що проходить крізь тіло людини.

Напруга, прикладена до тіла людини, також впливає на результат ураження, але лише настільки, наскільки вона визначає значення струму, який проходить крізь людину.

Відчутний струм – електричний струм, що викликає під час проходження через організм відчутні подразнення. Відчутні подразнення викликає змінний струм силою 0,6 – 1,5 мА та постійний – силою 5–7 мА.

Вказані значення є пороговими відчутними струмами: з них починається область відчутних струмів.

Струм, що не відпускає – електричний струм, що викликає під час проходження крізь людину нездоланні судомні скорочення м'язів руки, у якій затиснутий провідник. Пороговий струм, що не відпускає, складає 10–15 мА змінного струму та 50–60 мА постійного струму. За такого струму людина вже не може самостійно розтиснути руку, в якій затиснута струмоведуча частина, і опиняється наче прикутою до неї.

Струм фібриляції – електричний струм, що викликає під час проходження крізь організм фібриляцію серця. Пороговий струм фібриляції складає 100 мА змінного струму і 300 мА постійного за тривалості дії 1-2 с на шляху рука-рука або рука-ноги. Струм фібриляції може досягти 5 А. Струм більше 5 А фібриляції серця не викликає. За таких струмів відбувається зупинка серця.

Рід та частота електричного струму. Постійний струм приблизно в 4–5 разів безпечніший змінного. Це витікає із порівняння порогових відчутних, а також таких, що не відпускають струмів для постійного та змінного струму.

Значно менша небезпека ураження постійним струмом підтверджується і практикою експлуатації електроустановок: випадків смертельного ураження людей струмом в установках постійного струму в кілька разів менше, ніж в аналогічних установках змінного струму.

Це твердження справедливе тільки для напруг до 250–300 В. При вищих напругах постійний струм небезпечніший, ніж змінний (з частотою 50 Гц). Для змінного струму грає роль також і його частота. Із збільшенням частоти змінного струму повний опір тіла зменшується, що призводить до збільшення струму, який проходить крізь людину, а отже, підвищується небезпека ураження.

Найбільшу небезпеку становить струм з частотою від 50 до 100 Гц; при подальшому підвищенні частоти небезпека ураження зменшується і повністю зникає при частоті 45–50 кГц. Ці струми зберігають небезпеку опіків. Зниження небезпеки ураження струмом із зростанням частоти стає практично помітним при 1–2 кГц. Встановлено, що фізично здорові та сильні люди легше переносять електричні удари. Підвищеною сприйнятливістю до електричних ударів відрізняються особи, що страждають хворобами шкіри, серцево-судинної системи, органів внутрішньої секреції, легень, нервовими хворобами тощо.

Умови зовнішнього середовища. Стан навколишнього повітряного середовища, а також навколишня обстановка може суттєвим чином впливати на небезпеку ураження струмом. Вогкість, пил, який проводить струм, їдкі пари та гази, що справляють руйнівну дію на ізоляцію електроустановок, а також висока температура навколишнього повітря, зменшують електричний опір тіла людини, що збільшує небезпеку ураження її струмом.

Основні причини ураження електричним струмом.

Випадкове доторкання до струмоведучих частин, що перебувають під напругою у результаті: помилкових дій під час проведення робіт; несправності захисних засобів, якими потерпілий торкався струмоведучих частин тощо.

Поява напруги на металевих конструктивних частинах електрообладнання в результаті: пошкодження ізоляції струмоведучих частин; замикання фази мережі на землю; падіння проводу (що перебувають під напругою) на конструктивні частини електрообладнання та ін.

Поява напруги на відімкнених струмоведучих частинах в результаті: помилкового увімкнення вимкненої установки; замикання між

струмоведучими частинами, що включені або знаходяться під напругою; розряду блискавки в електроустановку тощо.

Виникнення напруги кроку на ділянці землі, де перебуває людина, в результаті: замикання фази на землю; виносу потенціалу видовженим струмопровідним предметом (трубопроводом, залізничними рейками); несправності у обладнанні захисного заземлення тощо.

Напругою кроку (кроковою напругою) називається напруга між точками землі, обумовлена стіканням струму замикання на землю при одночасному контакті з ними ніг людини. Найбільший електричний потенціал буде у місці контакту провідника з землею. В міру віддалення від цього місця потенціал поверхні ґрунту зменшується, оскільки переріз провідника (ґрунту) збільшується пропорційно квадрату радіуса, і на відстані приблизно 20 м, може вважатися таким, що дорівнює нулю. Ураження при кроковій напрузі посилюється тому, що через судомні скорочення м'язів ніг людина може впасти, після чого коло струму замикається на тілі крізь життєво важливі органи. Крім того, зріст людини обумовлює більшу різницю потенціалів, прикладених до її тіла.

Технічні способи та засоби захисту.

Для забезпечення електробезпеки застосовують окремо або у поєднанні один з іншим наступні технічні способи та засоби: захисне заземлення, занулення, захисне вимкнення, вирівнювання потенціалів, мала напруга, ізоляція струмоведучих частин; електричне розділення мереж, обладнання огороження, блокування, попереджувальна сигналізація, знаки безпеки, попереджувальні плакати; електрозахисні засоби.

Захисним заземленням називається навмисний електричний контакт із землею або її еквівалентом металевих неструмоведучих частин, які можуть опинитися під напругою при замиканні на корпус та через інші причини. Завдання захисного заземлення – усунення небезпеки ураження

струмом у випадку доторкання до корпусу та інших струмоведучих металевих частин електроустановки, що опинилися під напругою. Захисне заземлення застосовують у трифазних мережах з ізольованою нейтраллю.

Зануленням називається навмисне електричне з'єднання з нульовим захисним провідником металевих неструмоведучих частин, які можуть опинитися під напругою внаслідок замикання на корпус та через інші причини. Завдання занулення – усунення небезпеки ураження струмом у випадку контакту з корпусом та іншими неструмоведучими металевими частинами електроустановки, що опинилися під напругою внаслідок замикання на корпус. Вирішується це завдання швидким вимкненням пошкодженої електроустановки із мережі.

Принцип дії занулення – перетворення замикання на корпус в однофазне коротке замикання (тобто замикання між фазними та нульовими проводами) з метою викликати більший струм, здатний забезпечити спрацьовування захисту і цим самим автоматично вимкнути пошкоджену установку із мережі живлення.

Захисне вимкнення – швидкодіючий захист, що забезпечує автоматичне вимкнення електроустановки при виникненні у ній небезпеки ураження струмом.

Пристрої огороження застосовуються для того, щоб усунути можливість навіть випадкового контакту із струмоведучими частинами електроустановок.

Попереджувальна сигналізація, блокування, знаки безпеки. Блокувальні пристрої надійно виключають можливість випадкового контакту з частинами обладнання, що перебувають під напругою і розташовані у спеціальних закритих приміщеннях. Попереджувальну сигналізацію широко використовують у поєднанні з іншими заходами захисту. Сигналізацію виконують світловою або звуковою. Для

профілактики електротравматизму застосовують знаки безпеки відповідно до вимог ГОСТ 12.4.026–76, а також попереджувальні плакати.

Електрозахисні засоби – вироби, які переносяться або перевозяться, і слугують для захисту людей, що обслуговують електроустановки, від ураження електричним струмом, дії електричної дуги та електромагнітного поля. За значенням захисні засоби умовно поділяють на ізолюючі, засоби огороження та допоміжні.

Ізолюючі захисні засоби слугують для ізоляції людини від струмоведучих частин та від землі. Їх поділяють на основні та допоміжні.

Основними є ізолюючі захисні засоби, що здатні надійно витримувати робочу напругу електроустановки і не допускати контакту із струмоведучими частинами, які зперебувають під напругою. В електроустановках напругою до 1000 В до основних ізолюючих захисних засобів відносяться оперативні штанги та кліщі для вимірювання струму, діелектричні рукавиці, інструмент з ізолюючими ручками та покажчики напруги.

Додатковими є ізолюючі захисні засоби, що не розраховані на напругу електроустановки і самостійно не забезпечують безпеку персоналу. Тому ці засоби застосовуються разом з основними у вигляді додаткових заходів захисту. В електронних установках напругою до 1000 В до них відносяться діелектричні калоші, килимки, а також ізолюючі підставки.

Захисні засоби огороження – різні переносні огорожі, що слугують для тимчасового огороження струмоведучих частин і таким чином попереджують можливість контакту з ними.

Допоміжні захисні засоби – це інструменти, пристрої та пристосування, які призначені для захисту електротехнічного персоналу від падіння з висоти (запобіжні пояси, канати страхування та ін.); для безпечного підйому на опори (монтерські кігті, лази для підйому на

бетонні опори тощо); для захисту від світлових, теплових або хімічних дій (захисні окуляри, респіратори, протигази, брезентові рукавиці тощо); для захисту від шумів (протишумові навушники, шоломи та ін.).

5.4. Електробезпека в виробничих приміщеннях

За ступенем небезпеки ураження електричним струмом всі приміщення поділяються на три категорії: приміщення без підвищеної небезпеки; приміщення з підвищеною небезпекою; особливо небезпечні приміщення.

Приміщення з підвищеною небезпекою характеризуються наявністю однієї з наступних умов, що створюють підвищену небезпеку:

- високої відносної вологості повітря (перевищує 75 % протягом тривалого часу);
- високої температури (перевищує 35 °С протягом тривалого часу);
- струмопровідного пилу;
- струмопровідної підлоги (металевої, земляної, залізобетонної, цегляної тощо);
- можливості одночасного доторкання до металевих елементів технологічного устаткування чи металоконструкцій будівлі, що з'єднані із землею та металевих частин електроустаткування, які можуть опинитися під напругою.

Особливо небезпечні приміщення характеризуються наявністю однієї із умов, що створюють особливу небезпеку:

- дуже високої відносної вологості повітря (близько 100 %);
- хімічно активного середовища;
- одночасною наявністю двох чи більше умов, що створюють підвищену небезпеку.

Приміщення без підвищеної небезпеки характеризуються відсутністю умов, що створюють особливу або підвищену небезпеку.

Оскільки наявність небезпечних умов впливає на наслідки випадкового доторкання до струмопровідних частин електроустаткування, то для ручних переносних світильників, місцевого освітлення виробничого устаткування та електрифікованого ручного інструменту в приміщеннях з підвищеною безпекою допускається напруга живлення до 36 В, а у особливо небезпечних приміщеннях – до 12 В.

5.5. Статична електрика

Статична електрика – це сукупність явищ, що пов'язані з виникненням, накопиченням та релаксацією вільного електричного заряду на поверхні або в об'ємі діелектричних та напівпровідникових речовин, матеріалів та виробів. Виникнення зарядів статичної електрики є результатом складних процесів перерозподілу електронів чи іонів при стиканні двох різнорідних тіл (речовин).

Порушення поверхневого контакту при терті тіл призводить до електризації – виникнення електричних зарядів, які можуть утримуватись на поверхні цих тіл протягом тривалого часу. Такі заряди, на відміну від рухомих зарядів динамічної електрики (електричний струм) знаходяться у статичному стані.

Електричні заряди виникають:

- при терті діелектричних тіл один об одного або об метал (наприклад, пасові передачі);
- при переливанні, перекачуванні, перевезенні в ємностях горючих та легкозаймистих рідин;
- при транспортуванні горючих газів трубопроводом;
- при подрібненні діелектриків;
- при переміщенні сухого запиленого повітря зі швидкістю понад 15 – 20 м/с тощо.

За сприятливих умов, наприклад, при низькій вологості повітря

статичні заряди не лише утворюються, а й накопичуються. Коли в результаті такого накопичення вони набудуть високого потенціалу, то може виникнути швидкий іскровий розряд між частинами устаткування або розряд на землю. Такий іскровий розряд при наявності горючих сумішей може спричинити вибух чи пожежу. В цьому і полягає основна небезпека статичної електрики.

Заряди статичної електрики можуть утворюватись чи передаватись (контактним або індукційним шляхом) тілу людини. Якщо виникнуть іскрові розряди, то вони викликають фізіологічну дію у вигляді уколу чи незначного поштовху, які самі по собі не являють небезпеки для людини (сила струму розряду дуже мала). Однак, враховуючи неочікуваність такого розряду, у людини може виникнути переляк, внаслідок якого може відбутись рефлексорний рух, що в низці випадків призводить до травмування (робота на висоті, біля рухомих незахищених частин устаткування тощо).

Захист від статичної електрики та її небезпечних проявів досягається трьома основними способами:

- 1) запобіганням виникнення та накопичення статичної електрики,
- 2) прискоренням стікання електростатичних зарядів,
- 3) нейтралізацією електростатичних зарядів.

Запобігти виникненню статичної електрики чи зменшити її величину можна заміною небезпечної технології, зменшенням швидкості руху речовини по трубопроводу, виготовленням поверхонь, що труться, з однорідних матеріалів.

Прискоренню стікання зарядів сприяє заземлення устаткування, збільшення електропровідності матеріалів шляхом нанесення на їх поверхню антистатичних добавок чи присадок, підвищення відносної вологості повітря.

Нейтралізація зарядів статичної електрики здійснюється внаслідок

іонізації повітря індукційними, високовольтними, радіоактивними та комбінованими нейтралізаторами.

Блискавкозахист – це система захисних пристроїв та заходів, що призначені для забезпечення безпеки людей, збереження будівель та споруд, устаткування та матеріалів від можливих вибухів, займань та руйнувань, спричинених блискавкою.

Блискавка – особливий вид проходження електричного струму через величезні повітряні прошарки, джерелом якого є атмосферний заряд, накопичений грозовою хмарою. Умови утворення таких хмар – велика вологість та швидка зміна температури повітря. За таких умов у атмосфері Землі проходять складні фізичні процеси, які призводять до утворення та накопичення електричних зарядів. При підвищенні напруженості електричного поля до критичних значень виникає розряд, який супроводжується яскравим свіченням (блискавкою) та звуком (громом). Довжина каналу блискавки може досягати кількох кілометрів, сила струму – 200 000 А, напруга – 150 000 кВ, а температура – 10000 °С і більше. Час існування блискавки 0,1 – 1 с. Щосекунди земну кулю уражають в середньому більше 100 блискавок.

Розрізняють первинні (прямий удар) і вторинні прояви блискавки.

Прямий удар блискавки (ураження блискавкою) – безпосередній контакт каналу блискавки з будівлею чи спорудою, що супроводжується протіканням через неї струму блискавки. Прямий удар блискавки здійснює на уражений об'єкт наступні дії: електричну, що пов'язана з ураженням людей і тварин електричним струмом та виникненням перенапруг на елементах, по яких струм відводиться в землю; теплову, що зумовлена значним виділенням теплоти на шляхах проходження струму блискавки через об'єкт; механічну, що спричинена ударною хвилею, яка поширюється від каналу блискавки, а також електродинамічними силами, що виникають у конструкціях, через які проходить струм блискавки.

Під вторинними проявами блискавки розуміють явища під час близьких розрядів блискавки, що супроводжуються появою потенціалів на конструкціях, трубопроводах, електропроводах всередині будівель і споруд, які не зазнали прямого удару блискавки. Вони виникають внаслідок електростатичної та електромагнітної індукції.

Електростатична індукція проявляється у наведені потенціалів на металевих елементах конструкції, в незамкнених металевих контурах, що може викликати іскріння всередині будівель та споруд і тим самим ініціювати пожежу чи вибух.

Електромагнітна індукція супроводжуються появою в просторі змінного магнітного поля, яке індукує в металевих контурах, що утворені із різних протяжних комунікацій (трубопроводів, електропроводів тощо) електрорушійну силу (ЕРС).

У замкнених контурах ЕРС призводить до появи наведених струмів. У контурах, в яких контакти недостатньо надійні в місцях з'єднання, такі струми можуть викликати іскріння або сильне нагрівання, що дуже небезпечно для приміщень, де утворюються вибухо- та (або) пожежонебезпечні концентрації.

Ще однією особливістю вторинного прояву блискавки є занесення високих потенціалів у будівлю по металоконструкціях, які підведені в цю будівлю (трубопроводах, рейкових шляхах, естакадах, проводах ліній електропередач тощо). Такі занесення супроводжуються електричними розрядами, які можуть стати джерелом вибуху чи пожежі.

Захист об'єктів від прямих ударів блискавки забезпечується шляхом встановлення блискавковідводів. Захист від електростатичної індукції (вторинний прояв блискавки) здійснюється приєднанням устаткування до заземлювача для відведення електростатичних зарядів, індуктованих блискавкою, в землю. Захист від електромагнітної індукції полягає у встановленні методом зварювання перемичок між протяжними

металоконструкціями в місцях їхнього зближення менше ніж на 10 см.. Інтервал між перемичками повинен становити не більше 20 м. Це дає змогу наведеному струму блискавки переходити з одного контуру в інший без утворення електричних розрядів. Захист від занесення високих потенціалів у будівлю здійснюється шляхом приєднання до заземлювача металоконструкцій перед їх введенням у будівлю.

Будівлі та споруди поділяються за рівнем блискавкозахисту на три категорії. Належність об'єкта, що підлягає блискавкозахисту, до тієї чи іншої категорії визначається головним чином його призначенням та класом вибухопожежонебезпечних зон.

I категорія – будівлі та споруди або їх частини з вибухонебезпечними зонами класів В-I та В-II. В них зберігаються чи знаходяться постійно або використовуються під час виробничого процесу легкозаймисті та горючі речовини, що здатні утворювати газо-, пило-, пароповітряні суміші, для вибуху яких достатньо невеликого електричного розряду (іскри).

II категорія – будівлі та споруди або їх частини, в яких наявні вибухонебезпечні зони В-Ia, В-Iб, В-IIa. Вибухонебезпечні газо-, пило-, пароповітряні суміші в них можуть з'явитися лише при аварії чи порушенні установленого технологічного процесу. До цієї ж категорії належать зовнішні установки класу В-Iг та склади, у яких зберігаються вибухонебезпечні матеріали, легкозаймисті та горючі рідини.

III категорія – ціла низка будівель та споруд, зокрема: будівлі та споруди з пожежонебезпечними зонами класів П-I, П-II та П-IIa; зовнішні технологічні установки, відкриті склади горючих речовин, що належать до зон класів П-III; димові та інші труби підприємств і котельних, башти та вишки різного призначення висотою 15 м і більше.

Об'єкти I та II категорій необхідно захищати як від прямих ударів блискавки, так і від вторинних її проявів. Будівлі та споруди III категорії повинні мати захист від прямих ударів блискавки та занесення високих

потенціалів, а зовнішні установки – тільки від прямих ударів.

При виборі пристроїв блискавкозахисту за категоріями враховують важливість об'єкта, його висоту, місце розташування серед сусідніх об'єктів, рельєф місцевості, інтенсивність грозової діяльності. Останній параметр характеризується середньорічною тривалістю гроз у годинах для даної місцевості.

5.6. Дії працівників підрозділів Національної поліції при загрозі впливу електроструму на людину

Працівники підрозділів Національної поліції при загрозі впливу електроструму на людину, зокрема при виявленні обриву повітряної лінії високої напруги, повинні виконати такі дії:

- якщо обірваний дрот під напругою знаходиться на землі, у місцях руху транспорту і пішоходів, встановити шляхи його об'їзду і обходу;
- у разі наявності осіб, які перебувають у безпорадному або небезпечному для життя і здоров'я стані, організувати надання їм невідкладної медичної допомоги з дотриманням вимог особистої безпеки;
- доповісти оперативному черговому підрозділу Національної поліції і викликати на місце аварійну бригаду підприємства з ремонту зовнішніх електромереж;
- з прибуттям на місце аварійної бригади забезпечувати охорону місця обриву;
- про усунення пошкодження та інші вжиті заходи доповісти оперативному черговому підрозділу Національної поліції, а потім письмовим рапортом на ім'я керівника підрозділу поліції.

5.7. Безпека працівників Національної поліції при роботі з електронно-обчислювальними машинами (ЕОМ)

Комп'ютерна техніка у наш час знайшла широке використання у діяльності підрозділів Національної поліції, але при недотриманні вимог безпеки, вона може завдавати значної шкоди працюючим.

Особливістю негативного впливу комп'ютерних технологій на працездатність і здоров'я працівників є комплексна одночасна дія декількох шкідливих факторів, при значній інтенсивності яких відбувається накопичення і акумулювання їх впливу, що викликає суттєві зміни в організмі людини, розлад функцій окремих органів і систем.

До основних негативних факторів належать: випромінювання різних діапазонів електромагнітного спектра (рентгенівське та оптичне випромінювання, високочастотні та низькочастотні електромагнітні поля, електростатичні поля), нервово-емоційна напруга та інші.

На працездатність та самопочуття людини негативно впливає шум від роботи електронно-обчислювальних машин. При цьому тривала дія шуму призводить до зниження розумової працездатності на 10-15 %, швидкої зорової втоми, послаблення уваги, порушення психофізіологічних процесів.

Згідно з даними ВООЗ, електромагнітні випромінювання викликають розвиток катаракти.

Професійна діяльність працівника підрозділів Національної поліції на комп'ютерній техніці є причиною функціональних змін нервово-м'язового апарата і кровопостачання ока.

Стресові стани, які розвиваються при довготривалій напруженій роботі за ЕОМ, є однією із причин виникнення соматичних, фізіологічних, психологічних змін в організмі.

Фізіологічні порушення супроводжуються розладами функцій шлунково-кишкового тракту, серцево-судинної системи, скелетних

м'язів, залоз внутрішньої секреції, шкіри, статевої системи. Встановлено, що ці розлади частіше мають місце у працівників з високою та середньою тривалістю роботи за ЕОМ (до яких в першу чергу відносять працівників органів досудового розслідування та операторів чергових частин підрозділів поліції)

До психологічних і поведінкових розладів належать: агресивність, фрустрація, нервозність, дратівливість, порушення сну, швидкий розвиток втоми тощо.

Зміни на соматичному, фізіологічному, психологічному і поведінковому рівнях працівників на електронно-обчислювальних машинах та відеодисплейних терміналах пов'язані з високим навантаженням при виконанні завдань, високою емоційно-психологічною напруженістю та дією негативних виробничих факторів.

Контрольні запитання

1. У чому проявляється термічна дія струму?
2. Які засоби захисту від статичної електрики Ви можете назвати?
3. Назвіть причини смерті в результаті ураження електричним струмом людини.
4. Які види електротравм ви знаєте?
5. Які фактори визначають небезпеку ураження електричним струмом?
6. Назвіть критерії безпеки електричного струму.

Рекомендована література з теми

1. Кодекс Цивільного захисту України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 34-35. Ст. 458.
2. Про охорону праці: закон України від 14.10.1992 № 2694-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 49. Ст. 668.

3. Про об'єкти підвищеної небезпеки: закон України від 18.01.2001 р. №2245- III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 15. Ст. 73.

4. Про Загальнодержавну цільову програму захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на 2013-2017 роки: закон України від 07.06.2012 р. № 4909-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 19-20. Ст. 173.

5. Про Державну службу з питань праці: постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2015 № 1021. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/408/2011>.

6. Грибан В.Г., Фоменко А.Є., Казначеев Д. Г. Охорона праці та особиста безпека працівників правоохоронної діяльності України: підручник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 366 с.

7. Безпека працівників Національної поліції в умовах надзвичайних ситуацій: навч. посіб. / Грибан В.Г. та ін.. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 100 с.

8. Забезпечення охорони праці та особистої безпеки в Національній поліції: навчальний посібник / ред. Грибан В.Г., Глуховер В.А.) Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 194 с.

9. Гандзюк М.П., Желібо Є.П., Халімовський М.О. Основи охорони праці: підручник. 5-е видання / ред. Гандзюка М.П. Київ: Каравелла, 2010. 384 с.

10. Основи охорони праці: навч. посіб. / Атаманчук П.С., Мендерецький В.В. , Панчук О.П., Чорна О.Г. Київ: ЦУЛ, 2011. 224 с.

11. Жидецький В.Ц. Основи охорони праці: підручник. 4-те вид., переробл. і доповн. Київ : Знання, 2010. 375 с.

12. Про затвердження порядку організації та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту: наказ МВС України від 11 вересня 2014 р. № 934.

13. Про затвердження Положення про порядок проведення

навчання і перевірки знань з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в закладах, установах, організаціях, підприємствах, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України : наказ МОН України від 18 квітня 2006р. №304.

ГЛОСАРІЙ

1. **Аварія** – це випадковий вихід з ладу машин, кораблів, літаків, їх пошкодження, руйнація, нещасний випадок, велика невдача.

2. **Безпека життєдіяльності** – це стан оточуючого людину середовища, при якому виключається можливість порушення організму в процесі різноманітної предметної діяльності.

3. **Безпечні умови для людини** – стан середовища життєдіяльності, при якому відсутня небезпека шкідливого впливу його факторів на людину;

4. **Біологічні фактори** поділяються на макроорганізми (рослини та тварини) і мікроорганізми (бактерії, віруси, спірохети, грибки, простіші).

5. **Блискавка** – це гігантський електричний іскровий розряд в атмосфері, що проявляється звичайно яскравим спалахом світла та супроводжується громом.

6. **Блискавкозахист** – це система захисних пристроїв та заходів, що призначені для забезпечення безпеки людей, збереження будівель та споруд, устаткування та матеріалів від можливих вибухів, займань та руйнувань, спричинених блискавкою.

7. **Вібрація** – це коливання твердих тіл, частин апаратів, машин, устаткування, споруд, що сприймаються організмом людини як струс.

8. **Відчутний струм** – електричний струм, що викликає під час проходження через організм відчутні подразнення.

9. **Війна** – це збройна боротьба між державами (їх коаліціями) або соціальними, етнічними та іншими спільнотами, також під війною розуміється крайня ступінь політичної боротьби, ворожі відносини між певними політичними силами.

10. **Вогняний шторм** – небезпечне явище під час великих пожеж, що супроводжується всмоктуванням у полум'я всього, що знаходиться поруч, у тому числі людей.

11. **Горіння** – це хімічна реакція окислювання, що супроводжується виділенням продуктів згоряння, тепла і випромінюванням світла. Процес виникнення горіння поділяють на кілька видів: спалах, загоряння, запалення, самозаймання, самозапалювання, вибух.

12. **Дезактивація** – це усунення радіоактивних речовин (РР) з поверхні місцевості, споруд, предметів, одягу, продуктів харчування тощо.

13. **Джерела небезпек** – природні процеси і явища, техногенне середовище та людські дії.

14. **Джерелами політичних небезпек** є конфлікти на міжнаціональному та міждержавному рівні, духовне гноблення, політичний тероризм, ідеологічні, міжпартійні та збройні конфлікти, війни.

15. **Діяльність** – це специфічний спосіб ставлення людини до світу.

16. **Евакуація** – це організоване виведення чи вивезення з небезпечних зон.

17. **Економічні конфлікти** – суперечності між економічними інтересами окремих особистостей, груп, боротьба за певні ресурси, пільги, сфери економічного впливу, розподіл власності тощо.

18. **Екстремальна ситуація** – це ситуація в процесі діяльності, коли у людини психофізіологічне навантаження досягає якої-небудь межі, при якій вона може втратити здатність до раціональних вчинків і діяти відповідно до обставин, які виникли.

19. **Електричний опік** – найбільш поширена місцева електротравма (близько 60%).

20. **Електричний удар** – це збудження живих тканин організму електричним струмом, що супроводжується судомним скороченням м'язів.

21. **Електричні знаки** (електричні позначки) являють собою плями сірого чи блідо-жовтого кольору у вигляді мозоля на поверхні шкіри в місці її контакту із струмопровідними частинами.

22. **Електробезпека** – це система організаційних та технічних заходів і засобів, що забезпечують захист людей від шкідливого та небезпечного впливу електричного струму, електричної дуги, електромагнітного поля і статичної електрики.

23. **Електроофтальмія** – ураження очей, викликане інтенсивним випромінюванням електричної дуги, спектр якої містить шкідливі для очей ультрафіолетові та ультрачервоні промені.

24. **Електротравма** – це травма, яка спричинена дією електричного струму чи електричної дуги.

25. **Епідемія** – масове розповсюдження інфекційного захворювання людини в будь-якій місцевості, країні, яке суттєво перевищує загальний рівень захворюваності.

26. **Життєдіяльність** – це складна система, що може підтримати і забезпечити в середовищі існування певні умови життя та всі види діяльності людей.

27. **Інвалід** – особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист.

28. **Катастрофа** (грец.) – переворот, знищення, загибель, випадкове горе, дія якого може продовжуватися в напрямі, що визначається дією, яка відбулася.

29. **Клінічна смерть** – це перехідний період від життя до смерті, що настає з моменту зупинки серцевої діяльності та легенів і триває 6–8 хвилин, доки не загинули клітини головного мозку.

30. **Контракт про проходження служби в поліції** – це письмовий договір, що укладається між громадянином України та державою, від імені якої виступає поліція, для визначення правових відносин між сторонами.

31. **Конфлікт** – це зіткнення протилежних інтересів, поглядів, гостра суперечка, ускладнення, боротьба ворогуючих сторін різного рівня та складу учасників.

32. **Ліквідація надзвичайних ситуацій** – це рятувальні та інші невідкладні роботи (РіНР), які проводяться у разі виникнення надзвичайної ситуації і спрямовані на рятування життя і збереження здоров'я людей, зниження розмірів збитків, завданих природному середовищу і матеріальних втрат, а також на локалізацію зон НС, припинення дії характерних для цих небезпечних чинників.

33. **Масові неінфекційні захворювання** (отруєння) – масові захворювання, виникнення яких зумовлено впливом біологічних, фізичних, хімічних чи соціальних факторів середовища життєдіяльності, у тому числі об'єктів господарської та інших видів діяльності, продукції, робіт, послуг.

34. **Металізація шкіри** – це проникнення у верхні шари шкіри найдрібніших часточок металу, що розплавляється внаслідок дії електричної дуги.

35. **Механічні ушкодження** – це ушкодження, які виникають внаслідок судомних скорочень м'язів під дією електричного струму, що проходить через тіло людини.

36. **Надзвичайна ситуація (НС)** – обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до

неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності.

37. Надзвичайна ситуація загальнодержавного рівня – це надзвичайна ситуація, яка розвивається на території двох та більше областей, міста Києва або загрожує транскордонним перенесенням, а також у разі, коли для її ліквідації необхідні матеріали і технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості окремої області, міста Києва, але не менше 1 % обсягів видатків відповідного бюджету.

38. Надзвичайна ситуація об'єктового рівня – це НС, яка не підпадає під зазначені вище визначення, тобто така, що розгортається на території об'єкта або на самому об'єкті, її наслідки не виходять за межі об'єкта або його санітарно-захисної зони.

39. Надзвичайна ситуація регіонального рівня – це надзвичайна ситуація, яка розвивається на території двох або більше адміністративних районів (міст обласного значення), областей, міста Києва або загрожує перенесенням на територію суміжної області, а також у разі, коли для її ліквідації необхідні матеріальні і технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості окремого району, але не менше 1 % обсягів видатків відповідного бюджету.

40. Надзвичайні ситуації місцевого рівня – це надзвичайна ситуація, яка виходить за межі потенційно-небезпечного об'єкта, загрожує поширенням самої ситуації або її вторинних наслідків на довкілля, сусідні населені пункти, інженерні споруди, а також у разі, коли для її ліквідації необхідні матеріальні і технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості об'єкта. До місцевого рівня також належать всі НС, які виникають на об'єктах житлово-комунальної сфери та інших, що не входять до затверджених переліків потенційно-небезпечних об'єктів.

41. Напруга кроку – напруга між точками землі, обумовлена стіканням струму замикання на землю при одночасному контакті з ними

ніг людини.

42. **Небезпека** – це явище або вплив на людину несприятливих або навіть несумісних із життям факторів.

43. **Небезпеки, викликані залежностями** – набута гостра потреба здійснювати якісь дії або вживати якісь речовини

44. **Небезпечна ситуація** – умови, за якими небезпека може реалізуватися в подію.

45. **Небезпечний фактор** – будь-який хімічний, фізичний, біологічний чинник, речовина, матеріал або продукт, що впливає або за певних умов може негативно впливати на здоров'я людини;

46. **Організаційні конфлікти** є наслідком ієрархічних відносин, регламентування діяльності особи, застосування розподільчих відносин в організації.

47. **Особиста безпека** – це система організаційно-правових, тактико-психологічних, фізичних заходів, які дозволяють забезпечити збереження життя та здоров'я працівників Національної поліції і підтримати високий рівень ефективності їх професійних дій.

48. **Охорона праці** – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

49. **Побутове середовище** – це середовище проживання людини, що містить сукупність житлових будівель, споруд спортивного і культурного призначення, а також комунально-побутових організацій і установ.

50. **Пожежа** – неконтрольований процес знищення або пошкодження вогнем майна, під час якого виникають чинники, небезпечні для істот та навколишнього природного середовища;

51. Пожежна безпека – відсутність неприпустимого ризику виникнення і розвитку пожеж та пов'язаної з ними можливості завдання шкоди живим істотам, матеріальним цінностям і довкіллю.

52. Пожежна безпека об'єкта – стан об'єкта, при якому виключається можливість виникнення пожежі, а у випадку її виникнення мінімізується вплив на людей небезпечних факторів пожежі й забезпечується захист матеріальних цінностей.

53. Пожежна профілактика – це комплекс організаційних і технічних заходів, спрямованих на гарантування безпеки людей, запобігання пожежам, обмеження їх поширення, а також створення умов для успішного гасіння пожежі.

54. Пожежонебезпечна зона – це простір, де можуть знаходитись пальні речовини, як у нормальних умовах, так і при можливих надзвичайних ситуаціях.

55. Політичні конфлікти – зіткнення з приводу розподілу владних повноважень, форми боротьби за владу.

56. Політичні небезпеки є конфлікти на міжнаціональному та міждержавному рівні, духовне гноблення, політичний тероризм, ідеологічні, міжпартійні та збройні конфлікти, війни.

57. Потенційна небезпека – це така небезпека, яка має неявний характер і проявляється в умовах, які важко передбачити.

58. Потреби – це нужда, необхідність для людини того, що забезпечує її існування і самозабезпечення.

59. Природні джерела небезпеки – це природні об'єкти, явища природи та стихійні лиха, які можуть спричинити шкоду людині або ж становлять загрозу для життя чи здоров'я людини

60. Природно-соціальні небезпеки: наркоманія, епідемія інфекційних захворювань, венеричні захворювання, СНІД.

61. **Природно-техногенні небезпеки:** смог, кислотні дощі, пилові бурі, ерозія ґрунтів, зменшення родючості ґрунтів, виникнення пустель, зсуви, селі, землетруси та інші тектонічні явища, які спонукала людська діяльність.

62. **Протипожежний режим** – це комплекс установлених норм і правил поведінки людей, виконання робіт і експлуатації об'єкта, спрямованих на гарантування пожежної безпеки.

63. **Прямий удар блискавки** (ураження блискавкою) – безпосередній контакт каналу блискавки з будівлею чи спорудою, що супроводжується протіканням через неї струму блискавки.

64. **Пункти управління (ПУ)** – це спеціально обладнані споруди (приміщення) або транспортні засоби, оснащені необхідними технічними засобами та системами життєзабезпечення, призначені для розміщення та забезпечення ефективної роботи органів управління, як у мирний час, так і в особливий період.

65. **Ризик** – це кількісна характеристика оцінки ступеня небезпеки. Ризик є критерієм реалізації небезпеки.

66. **Санітарне та епідемічне благополуччя населення** – це стан здоров'я населення та середовища життєдіяльності людини, при якому показники захворюваності перебувають на усталеному рівні для даної території, умови проживання сприятливі для населення, а параметри факторів середовища життєдіяльності знаходяться в межах, визначених санітарними нормами.

67. **Середовище життєдіяльності людини** (далі – середовище життєдіяльності) – сукупність об'єктів, явищ і факторів навколишнього середовища (природного і штучно створеного), що безпосередньо оточують людину і визначають умови її проживання, харчування, праці, відпочинку, навчання, виховання тощо.

68. Система оповіщення – це комплекс організаційно-технічних заходів, апаратури і технічних засобів оповіщення, апаратури, засобів та каналів зв'язку, призначених для своєчасного доведення сигналів та інформації про виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру до центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій і населення.

69. Система пожежного захисту – комплекс організаційних і технічних засобів, спрямованих на запобігання впливу на людей небезпечних факторів пожежі й обмеження матеріальних збитків.

70. Система управління охороною праці (СУОП) – це сукупність органів управління підприємством, які на підставі комплексу нормативної документації проводять цілеспрямовану, планомірну діяльність щодо здійснення завдань і функцій управління метою забезпечення здорових, безпечних і високопродуктових умов праці, запобігання травматизму та профзахворювань, а також додержання прав працівників, встановлених законодавством про охорону праці.

71. Службова підготовка – система заходів, спрямованих на закріплення та оновлення необхідних знань, умінь та навичок працівника поліції з урахуванням оперативної обстановки, специфіки та профілю його оперативно-службової діяльності.

72. Соціальний конфлікт – суперечності в системі стосунків людей (груп), що характеризується посиленням протилежних інтересів, тенденцій соціальних спільнот та індивідів.

73. Соціальні небезпеки – це небезпеки, викликані низьким духовним та культурним рівнем

74. Соціально-політичне середовище – це створений людством духовний світ, що охоплює національні, соціальні, економічні, політичні та інші суспільні відносини і вироблені людством протягом усієї історії духовно-культурні цінності, які впливають на людей, формують їхній

світогляд, зокрема, обумовлюють поведінку у сфері взаємовідносин із навколишнім середовищем.

75. Соціально-техногенні небезпеки: професійна захворюваність, професійний травматизм, психічні відхилення та захворювання, викликані виробничою діяльністю, масові психічні відхилення та захворювання, викликані впливом на свідомість і підсвідомість засобами масової інформації та спеціальними технічними засобами, токсикоманія.

76. Сприятливі умови життєдіяльності людини – стан середовища життєдіяльності, при якому відсутній будь-який шкідливий вплив його факторів на здоров'я людини і є можливості для забезпечення нормальних і відновлення порушених функцій організму;

77. Статична електрика – це сукупність явищ, що пов'язані з виникненням, накопиченням та релаксацією вільного електричного заряду на поверхні або в об'ємі діелектричних та напівпровідникових речовин, матеріалів та виробів.

78. Таксономія небезпек – класифікація та систематизація явищ, процесів, об'єктів, які здатні завдати шкоду людині.

79. Тероризм – форма політичного екстремізму, застосування чи загроза найжорстокіших методів насилля, включаючи фізичне знищення людей та залякування для досягнення певних цілей.

80. Техногенні небезпеки – це небезпеки, пов'язані з використанням транспортних засобів, експлуатацією підймально-транспортного обладнання, використанням горючих легкозаймистих і вибухонебезпечних речовин та матеріалів, процесів, що відбуваються при підвищених температурі й тиску, електричної енергії, хімічних речовин, різних видів випромінювання.

81. Техногенні небезпеки – це небезпеки, пов'язані з використанням транспортних засобів, з експлуатацією підймально-транспортного обладнання, з використанням горючих легкозаймистих і

вибухонебезпечних речовин та матеріалів, процесів, що відбуваються при підвищених температурі й тиску, електричної енергії, хімічних речовин, різних видів випромінювання (іонізуючого, електромагнітного, віброакустичного).

82. Трудовий договір – це угода між працівником і роботодавцем, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з дотриманням внутрішнього трудового розпорядку, а роботодавець зобов'язується сплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством і угодою сторін.

83. Фактор – причина, рушійна сила будь-якого процесу, яка визначає його характер або окремі риси.

84. Фактори середовища життєдіяльності – будь-які біологічні, хімічні, фізичні та інші види випромінювання, соціальні та інші фактори, що впливають або можуть впливати на здоров'я людини чи на здоров'я майбутніх поколінь.

85. Хімічні фактори – це хімічні елементи, речовини та сполуки, які перебувають у різному агрегатному стані (твердому, рідкому та газоподібному) і поділяються залежно від шляхів проникнення та характеру дії на організм людини.

86. Шум – це сукупність звуків різноманітної частоти та інтенсивності, що виникають у результаті коливального руху частинок у пружних середовищах (твердих, рідких, газоподібних).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гандзюк М.П., Желібо Є.П., Халімовський М.О. Основи охорони праці: підручник. 5-е видання / За ред. М.П. Гандзюка. Київ: Каравелла, 2010. 384 с.
2. Забезпечення охорони праці та особистої безпеки в Національній поліції України : навч. посібник / кол. авт. ; за заг. ред. д.б.н., проф. Грибана В.Г., к.ю.н. Глуховері В.А. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 212 с.
3. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості ВРУ*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Концепція освіти з напорому «Безпека життя і діяльності людини». В.О. Кузнецов, В.В. Мухін, О.Ю. Буров та ін. *Інформаційний вісник. Вища освіта*. Київ: Видавництво наук.-метод. центру вищої освіти МОНУ, 2001. № 6. С. 6–17.
5. Особиста безпека: Навч.-практ. посіб. / В.О. Криволапчук, І.М. Тодуров, М.Т. Бондарчук, А.В. Юрченко, О.В. Шаповалов. Київ: ВПЦ МВС України, 2006. 169 с.
6. Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю: наказ МВС України №70 від 01 лютого 2016 р.
7. Про затвердження Порядку організації та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту: Наказ МВС України від 28.11.2019. № 991.
8. Про заходи щодо зміцнення дисципліни і законності в органах внутрішніх справ та попередження надзвичайних подій, пов'язаних із загибеллю й травмуванням особового складу: наказ МВС України №281 від 16 березня 2007 р.
9. Про Національну поліцію: закон України від 2 липня 2015 року №580-VIII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua.http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
10. Про Національну поліцію: закон України від 2 липня 2015 року №580-VIII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua.http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
11. Про Національну поліцію: закон України від 2 липня 2015 року №580-VIII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua.http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
12. Про охорону праці: закон України із змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 21, ст. 133.

13. Ромашенко В. Є. Безпека життєдіяльності та охорона праці: навч-метод. посібник. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М. 2021. 294 с.

14. Яким Р.С. Безпека життєдіяльності: навч. посіб. Львів: Видавництво «Бескид Біт», 2005. 304 с.